

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Jesu uppståndelse: centralt tema eller detalj?

En jämförelse av framställningen av Jesu uppståndelse i 12 läromedel för gymnasiet

Linnea Stenberg

Termin: HT-13

Kurs: delkurs i RKS 310, Religionskunskap för
blivande lärare fördjupningskurs, 15 hp

Nivå: Kandidat

Handledare: Rosmari Lillas

Examinator: Staffan Olofsson.

Title: The resurrection of Jesus: a theme of central importance or a mere side issue? A comparative study of the portrayal of the resurrection event of Jesus in 12 text books aimed for Swedish upper secondary school.

Author: Linnea Stenberg.

Semester and year: HT 2013.

Department: Department of Religion.

Supervisor: Rosmari Lillas.

Examiner: Staffan Olofsson.

Key words: Resurrection, essential, comparative religion, text books, curriculum, syllabus, pedagogic, didactic, didactic tools.

Abstract: The following study pertains to investigate the Christian belief in the resurrection of Jesus as it is portrayal in text books aimed at the course Religion 1 for Swedish upper secondary school. The study was carried out by looking at 12 selected books meant to function as teaching aids suitable for the course. The methodology covers both qualitative and quantitative aspects. The study shows that the topic of the resurrection is dealt with in a rather neutral fashion. A survey of the evidence does not give credence to the notion that the text length assigned to the resurrection, in any way gives greater importance to the resurrection being of superior value as an Christian article of faith.

The results are further discussed, and suggestions are given for how the resurrection of Jesus can function as a didactic tool for the purpose of teaching Christianity for Swedish speaking upper secondary school pupils, in agreement and harmony with the Swedish syllabus. Moreover, the great majority of the books *describe* the resurrection event as being at the core of Christian belief; however, this is not fully consistent with how the doctrine is laid out in the books. The material relevant to the resurrection is dispersed through out the chapters, and only a handful books mention the resurrection in the text introduction, as well as in headlines. The implications of this is that the resurrection, albeit important, is not fully emphasized as it should be, in light of its importance for the historic Christian faith.

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.1 Syfte och frågeställning	5
1.2 Relevans	6
1.2.1 Används läroboken idag?.....	6
1.2.2 Varför behöver jag veta något om dogmen om Jesu uppståndelse?	6
1.3 Centrala begrepp	7
1.4 Disposition	7
2. Material.....	7
2.1 Läroböckerna	8
2.2 Styrdokument	9
2.2.1 Läroplanen	9
2.2.2 Kursplanen	10
3. Teori.....	11
4. Metod och kriterier	12
4.1 Den kvantitativa undersökningen.....	12
4.2 Den kvalitativa undersökningen.....	13
4.2.1 Uppståndelsen som central	14
4.2.2 Citat och återberättande.....	16
4.2.3 Bilder.....	16
4.2.4 Vilka implikationer anger läroboken av uppståndelsen?.....	17
4.2.5 Attityder, värderande kommentarer och förhållandet tro/vetenskap	17
5. Forskningsöversikt och granskningar av läromedel	18
5.1 Forskningsöversikt	18
5.2 Granskningar av läromedel – en historisk överblick	18
5.2.1 Statliga granskningar av läromedel	19
5.2.2 Granskningar av läroböcker i religion	20
5.2.3 Granskningar i USA.....	22
5.3 Den tidigare och nuvarande forskningen	23
6. Uppståndelsetron- en historisk överblick	23
6.1 Konceptet uppståndelse före Jesu tid.....	23
6.2 Framställningen av Jesu uppståndelse i Nya testamentet	24
6.3 Kyrkofädernas uppståndelsetro	25
6.4 Den aktuella debatten om uppståndelsen	26
6.5 Uppståndelsens relevans för samtiden	28
7. Redovisning av resultat	29
7.1 Resultat från den kvantitativa undersökningen.....	29
7.1.1 Sammanfattning.....	30
7.2 Resultat för den kvalitativa undersökningen	30
7.2.1 Uppståndelsen som central	30
7.2.1.1 Sammanfattning.....	33
7.2.2 Citat och återberättande	33
7.2.2.1 Sammanfattning.....	34
7.2.3 Bilder.....	35
7.2.3.1 Sammanfattning.....	36
7.2.4 Vilka implikationer ger läroboken av Jesu uppståndelse?.....	36
7.2.4.1 Sammanfattning	39
7.2.5 Attityder, värderande kommentarer och vetenskap	39
7.2.5.1 Jesus-narrativet	39

7.2.5.2 Tro/Vetenskap.....	43
7.2.5.3 Sammanfattning.....	46
8. Analys och diskussion	46
8.1 Pedagogik, didaktik och kristendom.....	47
8.2 Jämförelse mellan läroböckerna	48
8.3 Tron på Jesu uppståndelse och styrdokumentet	51
8.4 Läroböckernas didaktiska användningsområden samt pedagogiska slutledningar	52
8.5 Jesu uppståndelse: centralt tema eller detalj?	54
8.6 Förslag på framtida forskning	55
9. Sammanfattning	56
10. Litteraturlista	57
10.1 Läroböcker och styrdokument	57
10.2 Övrig litteratur	58
11. Bilagor	61
Bilaga 1	61
Bilaga 2	62
Bilaga 3.....	63

Tabellförteckning

Tabell 1 – Förteckning över läroböcker.....	8
Tabell 2 – Omfång i kristendomskapitlet: Jesu uppståndelse.....	30
Tabell 3 – Bilder i läroboken.....	36
Tabell 4 – De troendes uppståndelse i anslutning till Jesu uppståndelse.....	38
Tabell 5 – Läroboken ur ett kronologiskt perspektiv (Bilaga 2)	62
Tabell 6 – Uppståndelsen som central i läroböckerna (Bilaga 3).....	63

1. Inledning

Uppståndelsen har en central plats i den kristna tron, men hur central? För Paulus var Jesu uppståndelse hörnstenen till hela kristendomen: om Kristus inte har uppstått så är vår predikan och tro meningslös och vi är fortfarande kvar i våra synder, skriver han i 1 Kor 14-17.¹ Tron på Jesu uppståndelse finns med i trosbekännelserna för såväl den ortodoxa, katolska och protestantiska kyrkan och att inte erkänna dess betydelse för kristendomen vore missvisande.

Men hur ser man på uppståndelsen och dess betydelse idag? Fröet till denna uppsats såddes under min VFU² där jag följde ett antal gymnasieklasser och deltog i deras religionsundervisning. Det föreföll som om uppståndelsen hamnade i skuggan av Jesu död på korset: uppståndelsen tycktes snarare vara en parentes i framställningen om kristendomen än ett centralt innehåll utifrån vad som stod i läroböckerna och vad som sades på lektionerna.

Är det verkligen så att uppståndelsen inte får någon uppmärksamhet ute i våra skolor eller läroböcker idag? Gäller det specifikt för den skolan som jag besökte eller kan man se en tendens av en nedbetonad uppståndelse även i andra läromedel och skolor? Går det i så fall att bekräfta en sådan tendens? Vad har uppståndelsen för betydelse när det gäller förståelsen för kristendomen? Och är uppståndelsen av intresse om man ser till vad styrdokumentet säger om religionsundervisningen och dess innehåll? Det var dessa frågor som väckte mitt intresse till denna undersökning.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet för min uppsats är att undersöka hur Jesu uppståndelse framställs i läroböcker och hur väl framställningen knyter an till den tidiga kyrkans syn på uppståndelsen samt skolans styrdokument om religionskunskap. Detta utgör sedan min grund när jag utvärderar de didaktiska konsekvenserna av lärobokens framställning av uppståndelsen och hur läraren kan förhålla sig till innehållet i läromedlet.

För min undersökning har jag tagit hjälp av följande frågor: Vad sägs om uppståndelsen? Framhålls den som central för kristendomen? I vilket sammanhang nämns den? Vilken funktion vill läroboken ge uppståndelsen? Framställer läroböckerna uppståndelsen på ett sätt som ger rättvisa över hur den tidiga och nutida kyrkan betraktar den?

¹ Wright, *The Resurrection*, 266.

² Verksamhetsförlagda utbildning.

1.2 Relevans

1.2.1 Används läroboken idag?

Även om vi rör oss mot en ålder där det verkar som om tekniken får ett allt större utrymme i klassrummet så har läroboken fortfarande sin tydliga plats och funktion i skolan. I en rapport av Skolverket 2006 skriver Boel Englund att läroböckerna fortfarande används till hemläxor, fördjupningsuppgifter, bredvidläsning i klassrummet och som underlag för lärarnas planering.³ Vidare beskriver hon tre stora undersökningar som har gjorts om läromedlets plats i skolan: Skolverkets nationella utvärdering av grundskolan 2003 (NU03), den norska utvärderingen av Reform 97 samt en enkätundersökning som Föreningen Svenska Läromedel (FSL) genomförde 2003. I Skolverkets utvärdering framgår det att läroboken används (åtminstone i SO-relaterade ämnen) ”varje lektion eller varje vecka”, i FSL:s undersökning uppger drygt 60 % av lärarna att de använder läromedel regelbundet och 20 % näst intill varje lektion, och i den norska undersökningen uppger 9/10 lärare att de använder läromedel ”ofta”.⁴ Även om dessa undersökningar har några år på nacken så tycks situationen inte vara märkbar förändrad: de skolor till vilka jag skickade ut mail bekräftade att läroboken fortfarande används flitigt, något som även bekräftas av min egen erfarenhet. Därför är det fortfarande relevant att undersöka läroboken.

1.2.2 Varför behöver jag veta något om dogmen om Jesu uppståndelse?

Enligt kristendomens heliga text, Nya testamentet, ägde Jesu uppståndelse rum i ett avlägset land för drygt 2000 år sedan. Istället för något så avlägset som uppståndelsen, bör man inte hellre lägga tid på mer aktuella frågor, exempelvis abort och sexualitet, som kan uppstå i mötet mellan religionen och dagens mångkulturella Sverige? Men för att religionsundervisningen ska kunna bidra till att främja förståelse för andra människor så krävs det en genuin förståelse av kristendomens budskap och innehåll. Det är först då som diskussioner runt aktuella frågor i samtiden kan bli värdefulla, och man kan få förståelse för varför vissa kristna exempelvis inte stödjer abort. För att kunna bli ’världsmedborgare’ och fungera i ett mångkulturellt samhälle så räcker det inte med kännedom om endast de yttre, religiösa fenomenen, skriver teologen Göte Olingdahl, utan man måste nå kärnan i religionen.⁵ Denna kärna för kristendomen förefaller vara ingen mindre än Jesu uppståndelse.⁶

³ Englund, ”Den statliga styrningen”, 21.

⁴ Dock varierar det på vilket *sätt* lärarna använder böckerna. Se Englund, ”Den statliga styrningen”, 21.

⁵ Olingdahl, *Tolkning*, 95.

⁶ Wright, *The Resurrection*, 266, 736.

1.3 Centrala begrepp

Något kort om mina definitioner: om inget annat nämns avser 'uppståndelsen' den kroppsliga uppståndelsen där samma kropp som dött är den som kommer tillbaka till liv, om än med himmelska kvalitéer.⁷

Den 'tidiga kristendomen/kyrkan' avser de första generationerna av Jesustroende och de församlingar som bland annat Paulus och hans medarbetare hjälpte till att etablera (vida räknat mellan år 40-110 e. Kr.) De bibelcitater som används är hämtade ur Folkbibelns översättning om inget annat anges.⁸

1.4 Disposition

I kapitel två presenteras det material som har använts och något om undersökningens avgränsningar. Kapitel tre behandlar den teori vilken denna uppsats är uppbyggd på, följt av en grundlig redogörelse i kapitel fyra av de metoder som använts. Undersökningen är uppdelad i en kvantitativ såväl som en kvalitativa del, varav den senare i sin tur är uppdelad i fem kategorier. Detta förklaras närmre i samband med redogörelsen för metoderna.

I kapitel fem följer en översikt över den tidigare forskningen som sätter denna uppsats i ett sammanhang. Därefter följer en historisk överblick i kapitel sex över hur Jesu uppståndelse har diskuterats och blivit betraktad genom tiderna. Denna redogörelse behövs för att förstå den argumentation som senare förs i analysen.

I kapitel sju presenteras resultaten och det bör noteras att resultaten redan i detta kapitel till viss del kommer att analyseras. Den huvudsakliga analysen och diskussionen av läroböckerna sker emellertid i kapitel åtta. I detta kapitel ingår även en diskussion runt kristendom och pedagogik, hur dogmen om Jesu uppståndelse förhåller sig till styrdokumentet samt läroböckernas didaktiska användningsområden. Denna, till viss del omfattande analys, mynnar sedan ut i att besvara den fråga vilken är titel för denna uppsats, nämligen huruvida Jesu uppståndelse är ett centralt tema eller detalj i läroböckerna.

2. Material

Mina primärkällor består av 12 stycken läroböcker i religion för gymnasiet, samt gymnasiets läroplan och kursplaner för religionskunskap. Utöver detta har jag använt mig av metodböcker för min textanalys, böcker om religionspedagogik/didaktik, tidigare forskning som berör läroböcker

⁷ Uppståndelsekroppen som förvandlad och som 'himmelsk kropp'. Se den diskussion som förs om 1 Kor 15:35-49: Wright, *Resurrection*, 342.

⁸ Valet grundar sig i att jag eftersträvar en så ordagrann översättning som möjligt och då Bibel 2000 är mer dynamisk i sin översättning så tjänar Folkbibeln mitt syfte bättre. 1917 års översättning anser jag har ett föråldrat språk och kommer därför inte heller att användas.

och granskning av dem, samt litteratur som ger en historisk överblick över kyrkan och teologers syn på uppståndelsen.

Tabellen nedan visar de läroböcker jag valt att använda mig av, uppställda i kronologisk ordning. För att underlätta redovisningen av resultaten i övriga tabeller så har varje lärobok fått en beteckning. Se tabellen nedan.

Tabell 1 – förteckning över läroböcker

	Lärobok	Utgiven år
L1	Ring, <i>Religion och sånt, religionskunskap kurs A</i>	2000
L2	Ring, <i>Religion och sammanhang, Religionskunskap kurs A B</i>	2001
L3	Alm, <i>Religionskunskap för gymnasiet kurs A</i>	2002
L4	Berg/Rundblom, <i>Liv och mening – stora boken, religionskunskap för gymnasiet</i>	2002
L5	Tidman et al., <i>Relief Religionskunskap A Plus</i>	2003
L6	Apelros et al., <i>Din tro eller min? Religionskunskap för gymnasiet Kurs 1</i>	2006
L7	Rodhe/Nylund, <i>Religionskunskap</i>	2007
L8	Tidman/Wallin, <i>Relief Livsvägar, Religionskunskap för kurs 1</i>	2008
L9	Jansson/Karlsson, <i>En mosaik – Religionskunskap 1</i>	2009
L10	Thulin/Elm, <i>Religion 1</i>	2010
L11	Eriksson/Mattson Flennegård, <i>Söka svar -Religionskunskap kurs 1 och 2</i>	2012
L12	Göth et al., <i>Religion 1 för gymnasiet</i>	2012

2.1 Läroböckerna

Urvalet består av 12 läroböcker i religion för gymnasiet. Dessa har främst bestämts efter utgivningsår och tillgänglighet, men även med så stor variation som möjligt både när det gäller bokförlag och kvinnliga/manliga författare. Jag har främst varit intresserad av böcker utgivna efter år 2011, d.v.s. böcker utgivna efter den nya läroplanen GY2011. Men då gamla upplagor fortfarande används och finns tillgängliga i klassuppsättningar och som referenslitteratur, så är det av intresse att även undersöka dessa läroböcker. Jag kommer alltså att undersöka läroböcker för både kursen Religionskunskap 1 (GY2011) och Religionskunskap A (som följer läroplanen Lpf 94). Jag har valt att begränsa mig till introduktionskurserna eftersom ett större antal elever läser dessa i förhållande till fortsättningskursen.

Då det är praktiskt omöjligt att undersöka alla böcker på marknaden skickade jag ut ett mail till de cirka 30 gymnasieskolor som finns i Göteborg och frågade vilka läromedel och i vilken grad de använde sig av dem.⁹ Jag har sedan jämfört deras svar med de böcker som finns tillgängliga på

⁹ Jag fick svar av 11 skolor, d.v.s. cirka en tredjedel av de tillfrågade.

biblioteken i Göteborgs, Mölndals och Kungsbacka kommun, vilket slutligen resulterade i 12 läromedel. Hälften av böckerna är författade efter den nya läroplanen och tillsammans representerar de 12 läroböckerna sex olika bokförlag. Jag har även valt att inkludera de läroböcker som behandlar båda kurserna (kurs 1 + 2/ kurs A+B) i en och samma bok, eftersom jag har fått svar om att sådana böcker används ute på skolorna.

Det bör även nämnas att jag har valt att inkludera två läromedel av samma författare (Börge Ring) eftersom båda används flitigt ute på flertalet skolor. Då strukturen dessutom såg annorlunda ut och stora delar av innehållet var ändrat i de två böckerna, så valde jag att inkludera dem båda.¹⁰

2.2 Styrdokumenten

Nedan kommer jag att redogöra för innehållet i läroplanen för gymnasiet samt de övergripande målen för religionskunskap. Därefter kommer jag att se på vad som ryms i introduktionskursen *Religionskunskap 1* samt göra en jämförelse med den äldre kursplanen, eftersom mitt material utgår från läroböcker som är författade efter den nya såväl som den äldre kursplanen.

2.2.1 Läroplanen

Skolans läroplan för gymnasiet 2011 (Lgy11) inleder med att slå fast alla människors lika värde samt att undervisningen ska vara icke-konfessionell.¹¹ Skolan ska också främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse, samt aktivt motverka alla tendenser av diskriminering eller kränkande behandling som sker på bekostnad av människans religion eller trosuppfattning.¹²

Skolan ska vidare vara 'saklig och allsidig' och uppmuntra att skilda uppfattningar förs fram, och värderingar ska alltid redovisas på ett sådant sätt att man vet vem som står för dem.

När det gäller eleven ska denne träna sig att tänka kritiskt, att granska fakta och förhållanden av både det som han eller hon ser, hör och läser, för att därefter inse konsekvenserna av olika alternativ. Detta hjälper eleven att tänka och arbeta på ett vetenskapligt sätt, samt kunna diskutera och ta ställning i olika livsfrågor och värderingsfrågor.

Läraren ska i sammanhanget tydligt visa på vilka grunder, värderingar och perspektiv som kunskaperna vilar på samt organisera undervisningen "så att eleven får möjligheter till ämnesfördjupning, överblick och sammanhang", vilket elevernas kunskapsutveckling är beroende av.¹³

¹⁰ Den ena boken behandlar A-kursen och den andra A+B.

¹¹ Lgy11, 2011, 5.

¹² Lgy11, 2011, 5.

¹³ Ibid, 11.

2.2.2 Kursplanen

Går vi vidare till den nuvarande kursplanen i religion står det inledningsvis att ämnet ska behandla ”trons och etikens betydelse för individers upplevelse av mening och tillhörighet”.¹⁴ Under rubriken ’syfte’ står det att eleverna ska bredda, fördjupa och utveckla sina kunskaper i religion och livsåskådningar samt olika tolkningar av dessa, samt förstå hur människors moraliska förhållningssätt kan motiveras utifrån religioner. Ämnet ska även behandla förhållandet mellan religion och vetenskap och hur denna relation kan tolkas och uppfattas. Förståelse och uppvisande av mångfalden inom religionen och grupper berörs flertalet gånger. Som exempel ges hur teologiska och existentiella frågor kan tolkas, bland annat tron på Guds existens eller ett liv efter döden.¹⁵

Eleven ska även få möjlighet att kritiskt granska källor, inte endast läroböcker utan även texter och framställningar inom religionen, samt analysera begrepp. Personen i fråga ska även kunna diskutera och argumentera hur bland annat etnicitet, kön och socioekonomisk bakgrund förhåller sig till religion, d.v.s. människors identitet. Kunskaper och förståelse för kristendomen betonas som extra viktigt då denna ligger till grund för det svenska samhället.

Nedan följer ett urval av punkter som ska behandlas i det centrala innehållet:¹⁶

- Kristendomen [...], deras kännetecken och hur de tar sig uttryck för individer och grupper i samtiden, i Sverige och i omvärlden.
- Olika människosyn och gudsuppfattningar inom [...] religioner.
- Religion i relation till kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och sexualitet.
- Individers och gruppers identiteter och hur de kan formas i förhållande till religion utifrån till exempel skriftliga källor, traditioner och historiska och nutida händelser.
- Olika uppfattningar om relationen mellan religion och vetenskap i den aktuella samhällsdebatten.
- Analys av argument i etiska frågor med utgångspunkt i kristendomen [...] och elevernas egna ställningstaganden.

Den äldre kursplanen (Gy 2000) är i de flesta avseenden lik den nya. Det som får större utrymme i den nya kursplanen är bland annat samtiden, identitet och tillhörighet, men framför allt de två punkterna religion/vetenskap och intersektionalitet, vilket går att läsa om i tillägget ”Alla kommenterar” till ämnet religionskunskap på Skolverkets hemsida.¹⁷

¹⁴ Ibid, 137.

¹⁵ Se tillägget ”Alla kommenterar” till ämnet Religionskunskap som finns som pdf på Skolverkets hemsida:

www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel, sid 4. (3 dec 2013, 18.30)

¹⁶ Endast en punkt har utelämnats, nämligen den om normativ etik och andra etiska modeller, vilken är svår att tillämpa på mitt område om Jesu uppståndelse.

¹⁷ Se ”Kursplaner före 2011” samt ”Alla kommenterar” till ämnet Religionskunskap som finns som pdf på Skolverkets

I religion/vetenskap diskuteras bland annat religionens sanningsanspråk och hur de ska förstås. Eleven ska här ges möjlighet att få olika argument och ståndpunkter. En uppfattning är att vetenskap och religion är oförenligt, medan andra säger att det inte råder någon motsättning mellan dem. Det finns dock inga bestämmelser i ämnesplanen för vilken utgångspunkt läraren bör ta.

Intersektionalitet berör frågor som kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och sexualitet. Dessa aspekter kan hjälpa en i religionsämnet att studera människors identitet i förhållande till religion på ett mer problematiserat och nyanserat sätt. Undervisningen skulle exempelvis kunna innehålla hur religionen antingen legitimerar eller motverkar socioekonomiska skillnader.

För information om de olika kunskapskraven, se bilaga 1.

3. Teori

Denna uppsats bygger främst på teorier förespråkade av Wolfgang Klafki och Göte Olingdahl. Klafki (f. 1927, tysk teoretiker) är mest känd för den *bildningsteoretiska didaktiken*¹⁸ i vilken man särskiljer på det *fundamentala*, det *elementära* och det *exemplariska* i ett ämnesområde.¹⁹ Inom denna teori bör man eftersträva att finna ett exemplariskt exempel från vilken undervisningen kan utgå ifrån, för att genom en djupanalys komma på insidan av stoffet och kärnan av det ämnesområde man ämnar undervisa i. Klafki själv rekommenderar exempelvis en djupanalys av någon av evangeliernas liknelser, med motivationen att dessa kan öka förståelsen för även övriga texter och kristet tankesätt. Klafkis bildningsteoretiska didaktik har många likheter med den hermeneutiska cirkeln, skriver Asheim & Mogstad: förståelsen av delen ger större förståelse för helheten, och vice versa.²⁰ Vidare menar de att ur en kristen hermeneutisk synpunkt har uppståndelse en alldeles speciellt plats i kristendomsundervisningen eftersom uppståndelsen är ett tydligt återkommande tema: det är en händelse som skedde i historien men som även påverkar de kristna eskatologiskt i och med de dödas uppståndelse, skriver Asheim & Mogstad.²¹

Olingdahls teori bygger på samma princip, om än beskriven med andra termer. Han är vad man kallar en 'elementariseringspedagog' och arbetar för att reducera mängden av information för att komma åt kärnan i ett fenomen.²² Olingdahl menar att kännedom om Bibeln och dess innehåll är ett viktigt inslag i kristendomsundervisningen och i hans bok *Tolkning och Tillämpning: en religionsdidaktisk modell för bibelundervisning* undersöker han om man med utgångspunkt från

hemsida. <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel?tos=gy&subjectCode=REL&lang=sv>, 9 dec 2013, 9:26.

18 Egen översättning; *Bildungstheoretische didaktik*. I Norge går den under namnet *Dannelseteoretisk didaktik*.

19 Asheim/Mogstad, *Religionspedagogikk*, 158-159.

20 Ibid, 144.

21 Ibid, 151. De betonar även att Jesu död på korset ingår i budskapets horisont, eftersom det är den korsfäste som uppstår.

22 Olingdahl, *Tolkning*, 105.

Filemonbrevet kan ge en representant bild för kristendomen i sin helhet.²³ Han betonar samtidigt vikten av att inkorporera elevens känslor, attityder och förkunskaper till ämnet för att inte få en ytlig kristendoms kunskap, och utifrån detta resonemang är det inte svårt att se varför han valt att utgå från Filemonbrevet.²⁴

Utifrån dessa två teoretiker argumenterar jag när jag vill undersöka Jesu uppståndelse som en ingång till kristendomsundervisningen. Som verktyg använder jag en kritisk textanalys, vilken bygger på att det alltid finns en orsak till att texten är utformad som den är.²⁵ All kommunikation är förankrad i individuella eller kollektiva intentioner, skriver Hellspong & Ledin, och med det antagandet kan vi kritisera texten och dess författare för att de valt ett framställningssätt före ett annat.²⁶

4. Metod och kriterier

Jag kommer främst att använda mig av en deskriptiv komparativ metod där jag granskar ett större antal läroböcker och dess framställning av uppståndelsen. Målet är att granska det om existerande gemensamma stoffet samt de särskiljande dragen. Först och främst vill jag få en överblick över hur mycket som ägnas åt uppståndelsen procentuellt i kapitlet om kristendomen, d.v.s. jag behöver uppskatta dess omfång. För detta kommer jag främst att utgå från den metod som presenteras av Bankeström m.fl. i boken *Livsfrågor och läromedel*.²⁷

Utöver omfånget vill jag även se på texten ur ett kvalitativt perspektiv med avseende på bland annat tematik, kontext och ordval. För denna uppgift har främst Hellspong & Ledins metodbok använts, samtidigt som jag har låtit mig bli inspirerad av deras uppmaning- att vara flexibel.²⁸

4.1 Den kvantitativa undersökningen

Den kvantitativa undersökningen har främst utgått från de metoder som presenteras i Bankeströms et al. granskning *Livsfrågor och läromedel: En undersökning av förhållandet mellan lgy 70 och basläromedel i religionskunskap samt ett försök till konstruktiv kritik*.²⁹ Jag har valt att anamma Bankeströms metod då deras undersökning på många sätt liknar min egen och granskningen både är noggrann och konsekvent genomförd. Jag kommer att använda den som mall för min egen

23 Att endast utgå från Filemonbrevet är inte ett alternativ, skriver Olingdahl, men med lärarens vägledning och med kompletterande material - ja. Se Olingdahl, *Tolkning*, 103-104.

24 Olingdahl, *Tolkning*, 94, 105.

25 Hellspong/Ledin, *Vägar*, 259.

26 Ibid, 259-260.

27 Se Bankeström et al. *Livsfrågor*.

28 Hellspong/Ledin, *Vägar*, 48.

29 Se litteraturlista. Då ingen specifik författare uppges i samband med granskningens olika delar så kommer jag hädanefter endast att referera till 'Bankeström'.

undersökning, om än med vissa korrigeringar. Bankeström har valt att utesluta bildtexter, marginaltexter samt uppgifter riktade till elever, men dessa kommer att inberäknas i denna undersökning då de kan tänkas bära på viktig information som är relevant för denna uppsats. Vidare har Bankeström låtit varje bok granskas av en grupp bestående av 2-3 personer, och även om detta är något som kan komma att höja objektivitet i granskningen så är det inget som jag kunnat genomföra i mitt projekt. Å andra sidan är 'livsfrågor' ett större område med mer vaga gränser än vad uppståndelsen är, så avsaknaden av en granskningsgrupp bör inte påverka de skönjbara tendenserna.

Med den kvantitativa undersökningen ämnar jag få en överblick över hur stor del procentuellt som författarna till läroböckerna väljer att avsätta åt uppståndelsen inom ramen för kapitlet om kristendomen, både gällande text och bild.³⁰ I sig självt vacklar den kvantitativa undersökningen då det är svårt att avläsa resultatet: en enstaka mening kan både vara kort och kärnfull medan längre passager kan vara tämligen innehållslösa. Den enstaka meningen väger på så sätt mer än de senare, men denna nyans kommer inte fram – såvida inte den kvantitativa undersökningen jämförs med den kvalitativa. Det är alltså i jämförelsen som den kvalitativa undersökningen tjänar sitt syfte.

För att nå det procentuella omfånget kommer alla textavsnitt om uppståndelsen summeras. Med textavsnitt avser jag passager som explicit handlar om uppståndelsen – att uppståndelsen endast nämns är ingen garanti på att avsnittet faktiskt handlar om den.³¹

Textpassagerna om uppståndelsen kommer att beräknas genom ytarea, eftersom jag anser att denna metod har minst medföljande problematik.³² En nackdel med ytarea, vilken också Bankeström nämner, är den att den inte säger något om bokens 'täthet' – texten kan skilja sig åt i storlek, typsnitt etc.³³ Jag vill dock mena att det rör sig om minimala skillnader vilka tveksamt påverkar resultatet i någon större utsträckning. Dessutom kommer omfånget gällande text och bild att särskiljas.

4.2 Den kvalitativa undersökningen

I denna del av undersökningen kommer böckerna granskas utifrån en redan färdigutformad matris, vilken främst är sammanställd genom Hellspong & Ledins analysmodell,³⁴ men även inspirerad av de frågor som styrde Skolverkets granskning 2005-2006.³⁵ I Skolverkets granskning presenterades följande frågor: vad säger texten/bilden explicit om religion? När, var och hur framträder

30 Med 'bild' avser jag både fotografier, målningar samt symboler såsom korset, en duva, en bågare etc.

31 Jmf. Bankeström et al., *Livsfrågor*, 29; Härenstam, *Skolboks-Islam*, 85.

32 En annan metod är att räkna textpassager genom att gå till närmsta rubrik/underrubrik, men denna metod anser jag lämpar sig bättre vid undersökning av andra, större områden. Se Bankeström et al., *Livsfrågor*, 30.

33 Bankeström et al. *Livsfrågor*, 30.

34 Se Hellspong/Ledin, *Vägar*.

35 *SOU*; Rapport 285, 14.

uppståndelsen? I vilket sammanhang? Vilka meningar/innebörder lägger lärobokstexten/bilderna vid uppståndelsen? Hur presenteras/gestaltas uppståndelsen? Finns det explicita uttryck för diskriminering, särbehandling och kränkning? Förekommer det något osynliggörande eller uteslutning? Och till sist, finns det exempel på resonemang som försöker överskrida stereotyper, d.v.s. 'goda exempel'?³⁶ Undersökningen kommer även att inkludera den fråga som Bengt Molander lyfter upp som den viktigaste i sin bok *Filosofiska analyser av pedagogiska texter – och bristen på sådana*, nämligen vad läsaren bär med sig *efter* texten, d.v.s. vilken känsla och vilken information som eleven kan tänkas minnas efteråt.³⁷

Med ovan frågor som bakgrund tillsammans med den tidiga kyrkans syn och dagens debatt kring uppståndelsens betydelse för kristendomen,³⁸ har en rad kriterier utformats vid undersökningen av läroböckernas framställning av uppståndelsen. Den kvalitativa undersökningen kommer att kategoriseras utifrån följande fem rubriker: 1) *Uppståndelsen som central* 2) *Citat/återberättande* 3) *Bilder* 4) *Vilka implikationer ger läroboken av uppståndelsen?* 5) *Attityder, värderande kommentarer och tro/vetenskap*. Nedan följer en närmre förklaring av dessa kriterier.

4.2.1 Uppståndelsen som central

För att undersöka huruvida respektive lärobok framställer uppståndelsen som central, kommer följande fem områden att undersökas: (a) rubrik och inledning, (b) explicit uttalande om uppståndelsens centralitet, (c) påsken, (d) uppståndelsen som en seger över döden och bekräftelse av Jesus som Messias samt (e) elevuppgifter. Nedan följer en separat redogörelse för dessa, men i resultatdelen kommer de att redovisas tillsammans för att läsningen ska bli mer sammanhängande.

a) Rubrik och inledning

Ett sätt att undersöka huruvida läroboken framställer uppståndelsen som central för den kristna tron, är att se om den nämns i antingen en specifik rubrik eller i inledningen i kapitlet. Med 'inledning' avser jag den textpassage som står i läroboken innan brödtexten påbörjas, ofta fetmarkerad och utan rubrik. Hellspong & Ledin diskuterar vad de kallar "makrotema" i sin bok, där makrotemat representerar det viktigaste innehållet.³⁹ Det finns tre sätt att presentera ett makrotema: antingen i en rubrik, eller med avseende på dess placering i texten (ex. i inledningen) eller med fokusering i ordval såsom 'vi har alltså visat att...'.⁴⁰ Rubriken och den inledande texten kan alltså ge en

36 Skolverket använde dessa frågor om flera aspekter (människosyn, kön, religion/trosuppfattning mfl.) – ovan har jag ersatt dessa aspekter med ordet 'uppståndelse'.

37 Molander i Selander (red.), *Kobran*, 128.

38 Se kapitel 6.

39 Hellspong/Ledin, *Vägar*; 121 ff.

40 Ett makrotema består i sin tur av mikroteman, vilken finns där för att underlätta förståelsen av makrotemat. Mikroteman kan i sin tur vara makroteman för understående teman, osv.

indikation på vad författaren sätter som makrotema, d.v.s. centralt för kristendomen. Saknas inledning av detta slag kommer det självklart att noteras.

b) Explicit uttalande om uppståndelsens centralitet

För att inte förledas att tro att den lärobok som utelämnar uppståndelsen i inledningen inte värdesätter dess centralitet, så följer nästa kriterium, nämligen det om läroboken explicit säger att uppståndelsen är central för den kristna tron någon annanstans i kapitlet. Detta går hand i hand med vad Hellspong & Ledin kallar för ”kärnmeningar”, vilka kan förekomma både i början och i slutet av en text, där man sammanfattar det viktigaste. Kärnmeningar kan även finnas mitt inne i textpassager och indikeras då ofta genom ord som ”**men** så hände...”⁴¹

Är uppståndelsen inkorporerad i den mer omfattande frasen ’Jesu liv, död och uppståndelse utgör kärnan för den kristna tron’ så kommer det att räknas som att läroboken uppfyllt kriteriet om att nämna uppståndelsen som central.

c) Påsken

Ett nära relaterat tema till det föregående är om uppståndelsen nämns som central med avseende på påsken. Läroboken framställer kanske inte uppståndelsen som central för kristendomen, men den kan ändå få en framträdande roll i beskrivningen som påskens höjdpunkt och uppfyller på sätt en del av kriteriet.⁴²

d) Uppståndelsen som en seger över döden och bekräftelse av Jesus som Messias

Under denna kategori undersöks om uppståndelsen beskrivs som ’en seger över döden’ samt en bekräftelse på att Jesus ansågs vara Messias. Dessa två aspekter skulle i så fall kunna ge tyngd åt uppståndelsen och dess betydelse för kristendomen, och är därför betydelsefulla för flera andra kriterier.

e) Elevuppgifter

Flertalet läroböcker har specifika instuderingsfrågor till eleven eller frågor ställda som uppmaning till självvransakan eller av ’tänk-vidare’-karaktär. Dessa är oftast placerade i slutet av ett temaområde eller i slutet av boken och utgör då en fokusering av innehållet: urvalet av frågor kan vara en indikation på vad författaren vill att läsaren ska minnas efter sin genomläsning, d.v.s. den viktigaste informationen.⁴³

41 Hellspong/ Ledin, *Vägar*, 125.

42 Vi kan se uppståndelsen som ett mikrotema till påsken, som i sin tur är ett mikrotema till kristendomen.

43 Se Hellspong/Ledin, *Vägar*, 121.

4.2.2 Citat och återberättande

Ett citat kan fungera som en betoning eller förstärkning av ett påstående, och om läromedelförfattaren har valt att använda citat i beskrivningen av uppståndelsen så kan detta vara en indikation på att denne håller uppståndelsen av vikt. Citaten kan vara hämtade såväl från inom- som utombibliska källor och utgör vad Hellspong & Ledin kallar för intertextuella kontexter.^{44 45}

Utöver citaten kommer det även att undersökas om läroboken återberättar uppståndelsenarrativet eller någon annan del av Bibeln som förklarar hur de kristna ser på Jesu uppståndelse.⁴⁶ Extra vikt kommer att läggas vid hur informationen om uppståndelsens följs upp och om kvinnornas/lärjungarnas reaktion inför den uppståndne Jesus står med. Detta är intressant av flera anledningar. Ett återberättande av uppståndelsenarrativet säger något om fortsättningen på Jesu liv i Nya testamentet, han uppstod inte och försvann osedd till himlen, enligt Bibeln. Tvärtom visar han sig för människorna och talar till dem, han fortsätter att agera på jorden, enligt Nya testamentet. Uppståndelsen sätter således inte punkt för berättelsen om Jesu liv på jorden - utifrån Nya Testamentets texter kan vi tänka oss att det är 'himmelsfärden' som gör det. Detta är den första viktiga detaljen.

Den andra är om lärjungarnas reaktioner omnämns eftersom detta ger oss en inblick i hur den uppståndne Jesus mottogs av sin omgivning enligt Nya testamentet.⁴⁷ Togs den uppståndne Jesus emot med överraskning, skepticism, glädje eller rädsla? Väntade de sig en kroppslig uppståndne Jesus? Var det något man trodde på? Att döma av deras reaktioner i Nya testamentet, förskräckelse och otro, tycks svaret vara nej. Det är alltså av intresse att se huruvida läroböckerna säger något om ögonvittnena till den uppståndne Jesus - dessutom kan ett sådant uppmärksammande fungera som en bra referens till att involvera eleverna själva i berättelsen: vad skulle de själva ha trott i lärjungarnas situation? Ur ett genusperspektiv är det dessutom betydelsefullt om läroboken nämner de kvinnor som enligt Bibeln var vid graven och var de första vittnena och spridare av uppfattningen att Jesus uppstått, även om det inte direkt har att göra med uppståndelsen.

4.2.3 Bilder

Det är även intressant att undersöka om uppståndelsen omnämns i form av en bild, samt om det medföljer en förklarande text. Bildens betydelse ska inte underskattas. Som Ewa Romare skriver i sin text- och bildanalys av religionsböcker: bilden fungerar som ett eget språk och finns där bland

44 Trosbekännelsen kommer jag inte att medräkna som ett direkt citat om denna citeras, utan denna kommer att behandlas separat. Däremot kan uppståndelsenarrativet tänkas citeras och läroboken uppfyller då både kriteriet på återberättande av uppståndelsenarrativ samt direkt citat.

45 Hellspong/Ledin, *Vägar*, 57, 64.

46 Berättelsen/berättelserna om den bortrullade stenen, tomma graven, ängeln, Jesu möte med kvinnorna etc.

47 Jmf. Sigurdsson, *Himmelska kroppar*, 555.

annat för att engagera och väcka känslor.⁴⁸ En bild är med andra ord inte neutral. Staffan Selander delar hennes syn på bildens betydelse: den är en självständig informationsbärare och ett högst medvetet val från läroboksförfattarens (eller bildredaktörens) sida, säger Selander.⁴⁹ Vi kan därför inte bortse från bilderna i denna undersökning när vi ämnar undersöka vilken betydelse läroboken vill ge uppståndelsen.⁵⁰

4.2.4 Vilka implikationer anger läroboken av uppståndelsen?

Enligt N.T Wright är två tydliga implikationer av Jesu uppståndelse i Nya testamentet det att Jesus besegrade döden och att lärjungarna efter uppståndelsen förstod att han var Messias,⁵¹ men dessa två aspekter kommer att behandlas under kriteriet 'centralt innehåll'. I detta avsnitt är det främst de 'troendes uppståndelse' som kommer att diskuteras. Uppståndelsen hos de troende är dubbel skriver Wright: den 'inre uppståndelsen' (den moraliska) och den kroppsliga (evigt liv vid tidens slut), vilka båda är ett resultat av Jesu uppståndelse enligt Nya testamentet.⁵² Det kan tänkas att läroböckerna nämner de troendes uppståndelse i samband med dopet och/eller i diskussioner om livet efter döden samt 'Domens dag', men fokus för denna uppsats är hur läroböckerna beskriver de troendes uppståndelse i förhållandet till Jesu uppståndelse.

4.2.5 Attityder, värderande kommentarer och förhållandet tro/vetenskap

Värderande kommentarer, som t.ex. 'det råder inget tvivel om saken samt' 'det är fullkomlig befängt att..' är betydelsefulla för attitydpåverkan och ingår ofta i dominansstrategier där författaren, omedvetet eller ej, uttrycker sin auktoritet.⁵³ I en läroplan där det står att undervisningen ska vila på objektiva grunder blir de värdeord som eventuellt används i läromedlet intressanta undersökningsobjekt. Då de tre kategorierna - attityd, värderande kommentarer och tro/vetenskap – förefaller gå hand i hand så har jag valt att inte separera dem, eftersom detta klargör analysen av dem bättre.

Vidare kan informationen om Jesu uppståndelse tänkas vara inplacerad på olika sätt och sammanhang i läroböckerna, vilket kan försvåra uppgiften i att göra en enhetlig och rättvis jämförelse av böckernas attityd och värderingar till uppståndelsen. Av tidigare erfarenhet vet jag att vissa läroböcker har egna sektioner för 'tro och vetande' där Jesu mirakel i stort diskuteras, men eftersom jag endast är intresserad vad som sägs i samband med uppståndelsen så kommer de

48 Romare, "Bildens", 45,63.

49 Selander, *Lärobokskunskap*, 118.

50 Bilderna, likt trosbekännelsen, kommer att behandlas separat.

51 Wright, *The Resurrection*, 259, 733.

52 Ibid, 256, 371.

53 Hellspong/Ledin, *Vägar*, 170-171.

sektionerna inte att inberäknas i analysmaterialet för denna uppsats. Jag har därför försökt finna en ingång till läroböckerna där en rättvis jämförelse blir möjlig.

Möjligheten som jag har funnit är att undersöka de textpassager där uppståndelsen nämns som en del av 'Jesus-narrativet', eftersom detta narrativ återfinns på ett tydligt sätt i samtliga läromedel bortsett från ett. Som ledfråga har jag omarbetat Molanders fråga "vad bär läsaren med sig efter texten?"⁵⁴ till "vilket intryck av uppståndelsen kan läsaren få med sig efter texten?". För att komma underfund med detta kommer övergången mellan Jesu död och uppståndelse i läroboken, d.v.s. textens beskrivning av dem, att undersökas, samt om texten speglar en viss attityd och/eller om det finns värderande kommentarer i samband med de passager där uppståndelsen behandlas.

På liknande sätt kommer tro/vetenskap att diskuteras endast om de nämns i samband med beskrivningar av uppståndelsen.

För att få struktur i resultatdelen så har den delats upp i två delar: resultat kring Jesus-narrativet och resultat kring tro/vetenskap. Resultaten är emellertid inte helt bundna till dessa två kategorier, utan de ska snarare ses som paraplyteman för de diskussioner som förs.

5. Forskningsöversikt och granskningar av läromedel

5.1 Forskningsöversikt

Forskningen i Sverige är omfattande när det gäller läroböcker, både när det gäller granskningen av dem, forskning om deras roll och funktion i skolan och inte minst om deras innehåll. Även om jag funnit en del forskning om läroböcker i religion och mer bestämt kristendom, så har jag inte funnit någon med samma form som min egen uppsats angående uppståndelsen. Forskningen omfattar främst jämförelser mellan religioner och behandlar hur större tema som exempelvis 'människosyn' och 'främlingsfientlighet' tar sitt uttryck i läroböckerna. Någon direkt forskning om hur kristendom, än mindre om hur uppståndelsen framställs i olika läroböcker, har jag inte funnit.

Nedan följer dock en redogörelse för forskning om läromedel och religionsundervisning för att sätta denna uppsats i ett sammanhang, men även för att visa gemensamma drag som går att finna mellan denna granskning och i tidigare forskning, trots att den senare inte explicit berör Jesu uppståndelse.

5.2 Granskningar av läromedel – en historisk överblick

Kristendomsundervisningen var under 1800-talet och fram till cirka 1950 ett konfessionellt ämne

⁵⁴ Molander i Selander (red.), *Kobran*, 128. Med 'Jesus-narrativ' avser jag berättelsen/berättelserna om Jesu födelse, dop, förhör, korsfästelsen, uppståndelse etc. För att vara ett 'Jesus-narrativ' måste texten behandla Jesu liv i en tydlig kronologisk ordning. Jag har emellertid inget krav på att all text måste ingå under samma rubrik.

inom skolan med en tydlig aspekt på fostran, och religionsundervisningen och forskningen under den här tiden kom självklart att se annorlunda ut i jämförelse med den som skedde efter objektiviseringsprocessen under 70-talet.⁵⁵ Jag kommer främst, men inte enbart, att utgå från svensk forskning. Inledningsvis kommer jag att ge en kort överblick över hur den statliga granskningen av läromedel har sett ut i Sverige. Därefter kommer jag att gå in på individuell forskning och som avslut kommer jag beröra hur forskningen ser ut på det amerikanska fältet.

5.2.1 Statliga granskningar av läromedel

Statliga granskningar av läromedel har varit vanliga i Sverige ända sedan 1800-talets mitt och framåt, där huvuduppgiften varit att undersöka vilka böcker som ansetts vara lämpliga för undervisning.⁵⁶ 1938 bildades Statens Läroboksnämnd med uppgift att granska samt göra en förteckning över de böcker som var tillåtna att användas. Granskningen gällde både böckernas saklighet, hur väl innehållet stämde överens med kurskriterierna, men även med avseende på dess typografi, illustrationer, stilsort, papperskvalité etc.⁵⁷ 1974 förändrades granskningen något då man nu skilde på den pedagogiska granskningen och kravet på objektivitet.⁵⁸ Vem som ansvarat för och genomfört de statliga granskningarna har varierat något under årens lopp - nämnderna har både omorganiserat sig och bytt namn - men efter att skolan kommunaliserades 1991 har uppgiften fallit på Skolverket.

En rapport från Läromedelsöversynen från 1988 visar att de olika granskningarna som gjorts mynnar ut i en gemensam kritik av läroböckerna där det sägs att:

[...] språkbehandlingen är torftig, att innehållet [är] oöverskådligt och plottrigt, att samspelet mellan bild och text är dåligt, och att resonemang och förklaringar ofta är allt för rapsodiska och kortfattade. Texten blir därmed svårbegriplig, vilket inte sällan beror på att författaren haft en missriktad ambition att täcka in varje moment i kursplanen.⁵⁹

Den statliga kontrollen av läromedel har dock efter 90-talet blivit mindre omfattande och förlorat mycket av sin betydelse. Efter kommunaliseringen var läroböckerna inte längre reglerade efter skollagen eller förordningen, bortsett från vad som nämns om gåvoläromedel där det står att eleven utan kostnad ska ha tillgång till läroböcker samt att ”särskild vikt ska läggas vid att eleverna i undervisningen har tillgång till läromedel som täcker väsentliga delar av ett ämne eller en ämnesgrupp och som är ägnade att ge fasthet och sammanhang i studierna”.⁶⁰

55 Bankeström et al., *Livsfrågor*, 11-12,17.

56 Englund, ”Den statliga styrningen”; Johnsson Harrie, ”Staten”, 119.

57 Englund, ”Den statliga styrningen”, 8; Johnsson Harrie, ”Staten”, 122.

58 Englund, ”Den statliga styrningen”, 8.

59 Ds 1988:22, 79.

60 Grundskoleförordningen; SFS 1997:599. För vidare läsning om forskning gällande just förekomsten av granskning

5.2.2 Granskningar av läroböcker i religion

Ett genomarbetat projekt som jag vill lyfta fram är det som genomfördes och drevs av organisationen Sveriges Kristna Råd (SKR) mellan åren 1997-1999.⁶¹ Syftet var att granska hur kristna kyrkor och samfund framställdes i läroböcker för grundskolan och gymnasiet, för att därefter kunna visa på utvecklingstendenser och ge förslag till åtgärder. Urvalet bestod av 12 läromedel utgivna mellan åren 1993-1998 och granskningen innefattade såväl text som bild. Det är en lättöverskådlig granskning som ger en god uppfattning om läroböckernas innehåll. Resultatet visar att religionsböcker för grundskolan främst beskriver religionen som ett historiskt fenomen snarare än något som existerar idag. Anders L. Radix som genomfört denna granskning skulle i fortsättningen vilja se fler läromedel som utgår från samtiden.⁶² Gällande läroböcker för gymnasiet visar resultatet att det finns en stor variation i hur framställningen av kristendomen i Sverige ser ut, där vissa läromedel är mer utförligare än andra.⁶³ Som utvecklingstendens föreslås att tyngdpunkten på det lokala och nationella bör ligga på de tidigare skolstadierna, så att man i gymnasiet kan inrikta undervisningen mot den mer världsvida kyrkan.⁶⁴

Kjell Härenstam, författare till många av dagens läroböcker i religion, är en person vars namn ofta dyker upp inom svensk forskning kring läromedel. 1993 gjorde han en omfattande granskning där han undersökte hur islam framställdes i läroböcker.⁶⁵ Urvalet omfattade hela 85 böcker i religion och historia och täckte såväl hela grundskolan upp till gymnasiet. I urvalet inkluderade han även läsböcker, arbetsböcker och lärarhandledningar. (För gymnasiet i religion användes emellertid endast 4 böcker). Han närmade sig islam i läroböckerna utifrån tre temaområdena, gudsbild, *jihad* och kvinnan, och undersökte hur muslimska författare uttalade sig om dessa ting och jämförde detta på ett intressant sätt med framställningen i läroböckerna. I resultatet framgår det exempelvis att det är en stor skillnad i hur de muslimska författarna väljer att uttala sig om Allah och vilken Gudsbild som frammålas i läroböckerna. Samtliga muslimska författare betonar 'nåd' och 'barmhärtighet' som Allah:s mest framträdande drag, och i frågan om Guds allmakt och människans fria vilja så är deras beskrivningar mycket lika den framställning av Gudsbild som finns i kapitlet för kristendom och judendom. Läroböckerna däremot uppvisar en till synes nyckfull Allah där människan framstår som liten och obetydlig och näst intill helt utan fri vilja.⁶⁶

En annan granskning av religionen islam gjordes 2004 av Jonas Otterbeck där han jämförde sju

av läroböcker så är "Staten och Läromedlen" en god läsning. Se Johnsson Harrie, "Staten".

61 Selander et al., *Granskning*.

62 Radix i Selander et al., *Granskning*, 8.

63 Selander i Selander et al., *Granskning*, 10.

64 Ibid, 11.

65 Härenstam, *Skolboks-Islam*, 89.

66 Ibid, 194, 264.

böcker och deras framställningar av den.⁶⁷ Frånsett att han uppmärksammat ett flertal felaktiga faktauppgifter i böckerna når Otterbeck den slutsats att böckerna i deras kompaktet snarare blir diffusa än förståeliga såvida man inte redan har goda förkunskaper i ämnet, vilket visar att den kritik som Läromedelsöversynen gav 1988 fortfarande är gällande.⁶⁸ Ett annat resultat av Otterbecks granskning är att urvalet av information och på sättet det är vinklat gjorde att ett 'vi och dom' bildades, vilket inte var behjälpligt för uppfyllelse av kursplanens mål och riktlinjer.

Den senaste granskningen som gjorts på statlig väg är den som genomfördes av Skolverket år 2005-2006. På regeringens uppmaning gjordes då en omfattande granskning av läroböcker på högstadiet och gymnasiet.⁶⁹ Syftet var att granska huruvida deras innehåll, med avseende på ett visst antal aspekter (kön, etnisk tillhörighet, religion/trosuppfattning, sexuell läggning och funktionshinder) förhöll sig till läroplanens värdegrund (gamla läroplanen, Lpo 94/ Lpf 94). I mitt fall är det intressant att titta närmare på hur de närmat sig ämnet religion. Liksom min egen undersökning har de endast granskat böcker utformade efter introduktionskursen för gymnasiet, och granskningen innebar en textanalys av såväl brödtext, bilder samt elevuppgifter. Ansvarig för granskningen i religion var Härenstam, vilken för den här uppgiften dock valde att begränsa sig till religionerna hinduism och islam. I sin analys diskuterar han den makt som läroboksförfattaren har gällande urvalet, vilken kunskap som väljs och vilken som väljs bort.⁷⁰ Han kritiserar bland annat urvalet av stoffet i islam: *jihad* nämns väldigt kortfattat samtidigt som information om Koranens uppmaning om medmänsklighet utelämnas, vilket kan bidra till en snedvriden bild och risk för främlingsfientlighet.⁷¹

Parallellt med Skolverkets granskning (2006) undersökte Masous Kamali sju läroböcker i religion och historia för gymnasiet med avseende på temat 'vi och dom', något som Otterbeck berörde i sin granskning från 2004.⁷² En av slutsatserna i Kamalis granskning var att böckerna hade ett kristocentriskt förhållningssätt samt att historien framställs på ett allt för ensidigt sätt. Samma resultat nåddes även i en undersökning från 2007 där tre religionsböcker jämfördes med avseende på identitetsskapande.⁷³ Även här hade läroboken en kristocentrisk utgångspunkt och inom ramen för kristendom framställdes den evangelisk-lutherska kristendomen som normen.⁷⁴

67 *SOU*; Rapport 285, 12.

68 Ds 1988:22, 78-79.

69 *SOU*; Rapport 285, *I enlighet med skolans värdegrund? En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker.*

70 Härenstam, *En granskning*, 5, 8.

71 Härenstam i *SOU*; Rapport 285, 35.

72 *SOU*; Rapport 285, 13.

73 Se Karlsson, *Läroboken*.

74 *Ibid*, 25-27. För den som är vidare intresserad av svensk forskning kring läromedel och vill hålla sig uppdaterad på området så kan jag rekommendera de många pedagogiska tidskrifter som finns. Dessa refererar och redogör för den senaste forskningen på ett enkelt och lättillgängligt sätt. Exempel på tidskrifter: *Pedagogiska Magasinet*, *Pedagogisk forskning i Sverige* (PFS) och *Religion och Livsfrågor* (utges av Föreningen Lärare i Religionskunskap). Se även *Svenska Läromedel:s* hemsida.

5.2.3 Granskningar i USA

Flyttar vi oss till USA där det fortfarande till stor del bedrivs konfessionell kristendomsundervisningen, så finns det en stor mängd av forskning kring läromedel och deras innehåll, plats och funktion i klassrummet.⁷⁵ Även om kursplanerna i Sverige och USA skiljer sig åt till den grad att det knappt går att tala om ett gemensamt religionsämne, så finns det ändå en hel del likheter i de resultat som presenteras i svensk forskning. Främst handlar det om urvalet och placeringen av information. Ett exempel på detta är hur korstågen och inkquisitionen presenteras i förhållande till de abrahamitiska religionerna: som konsekvens av dessa ämnens placering och omfång i de olika kapitlen når man den motsägelsefulla uppfattningen att judar och muslimer är offer för kristendomen, samtidigt som de kristna inte är angripare.⁷⁶ Detta leder in på ett annat resultat, nämligen avsaknaden av den historiska kontexten i religionsböckerna.⁷⁷ Den mest återkommande kritiska punkten och som går att återfinna i flertalet publikationer i amerikansk forskning, är att introduktionsböckerna i religion ofta tenderar att försöka vara så omfattande som möjligt att de till slut liknar 'billiga uppslagsverk' och att religionen med dess omfång snarare blir rörig än begriplig.⁷⁸ Dessa resultat är i samstämmighet med vad Härenstam och Otterbeck presenterade i sina rapporter, vilket kan ge en indikation på att läromedlen i Sverige inte är ensamma med sina problem gällande deras utformningar och innehåll.⁷⁹

Den katolske teologen David Cloutier ger ett alternativt förslag på hur man kan utforma läroböcker och förklarar detta i en liknelse med den guidade tur han tog i Notre-Dame.⁸⁰ De flesta hade nog förväntat sig en föreläsning om såväl alla rosettfönster och altartavlor som fanns där inne, men guiden gjorde inte ens ett försök att hinna med dem, utan betonade istället vissa tema och utvalda detaljer att fästa blicken på. Det viktiga var inte, enligt guiden, att se allt som kunde ses, utan istället få en rik kunskap på ett visst område. Dessutom varierade guiden sitt innehåll från tur till tur, vilket kunde locka turister att upprepa besöket. I ett läromedel ska man därför inte vara rädd att begränsa sig till exempelvis en feministisk utgångspunkt eller syn fokuserad på tillbedjan, skriver Cloutier, eftersom denna begränsning tvärt om kan öka engagemanget från elevens sida.

Jag vill slutligen lyfta fram Jason Eugene Allens granskning av läromedel.⁸¹ Efter påtryckningar av såväl kristna, judar och muslimer genomförde han en undersökning av de monoteistiska religionerna i några av USA:s mest sålda läroböcker i historia, där syftet var att undersöka huruvida

⁷⁵ Exempel på tidsskrifter: *Teaching Theology and Religion*, *Journal of Research on Christian Education*, *Religious Studies Review* och *Christian Century*.

⁷⁶ Halter, "Religion", 23-26.

⁷⁷ Waghorne, "Religion", 3, 24.

⁷⁸ Cloutier, "Textbooks", 354. Se även Forbes, "Yes, I use a Textbook", 256.

⁷⁹ Härenstam i SOU; Rapport 285, 35; SOU; Rapport 285, 12.

⁸⁰ Cloutier, "Textbooks", 354-355.

⁸¹ Se Allen, *Treatment*.

framställningen av religionerna var vinklade eller ej.⁸² Urvalet av böcker bestod i sådana publicerade efter den 11 september 2001, eftersom detta datum kom att bli en skiljelinje för böcker i framför allt historia och religion i USA. Efter 11 september ökade uppmärksamheten för innehållet i religionsböcker, inte minst islam, och många krav på omarbetningar gjordes.⁸³ Allens forskning är inte bara ett exempel på en välarbetad granskning, utan erbjuder även en bra historisk forskningsöversikt på området för den intresserade.

5.3 Den tidigare och nuvarande forskningen

Trots att forskningen kring läromedel i religion är omfattande så är information gällande stoffkunskaper inom kristendomen knapphändigt. Det är främst större tema (jämsällldhet, identitet, värderingar etc.) som fått prioritet och undersökts i läromedlen, vilket i och för sig inte är märkvärdigt eftersom syftet oftast varit att göra en jämförelse med läroplanen där dessa teman går att återfinna. Någon som faktiskt har lyft upp vad jag vill kalla stoffkunskaper är Härenstam, då han i en av undersökningarna fokuserar på kvinnor, *jihad* och Muhammad.⁸⁴ Men i de exempel som går att återfinna har stoffkunskapen inte varit målet i sig, utan endast ett verktyg för att komma åt det mer övergripande temat - i Härenstams fall vilken bild islam genererar.

En märkbar konsekvens som jag ser av detta är att de resultat man når oftast är alldeles för stora generaliseringar av ett alldeles för litet urval. Studieobjekten innehåller alldeles för stora variationer och det undersökta ämnet är ofta så omfattande ('människosyn', 'islam') att man i slutändan inte kan ge några specifika resultat, utan endast kan uttrycka sig i ganska vaga ordalag.

Precis som en granskning av framställningen av *jihad* kan ge ökad förståelse för främlingsfientlighet inom islam, så kan en granskning av Jesu uppståndelse ge ökad förståelse för den kristna trons kärna och den kristna livsåskådningen.

6. Uppståndelsetron- en historisk överblick

6.1 Konceptet uppståndelse före Jesu tid

I *The Resurrection of the Son of God* går teologen och den tidigare biskopen N.T Wright grundligt igenom olika sätt att tänka och tala kring begreppet 'uppståndelse'.⁸⁵ Hoppet om en uppståndelse föreföll redan finnas hos Israels folk före Jesu tid. I den judiska bönen *Shemineh Esrei* som användes under det första århundradet (såväl som idag), nämns tron på Israels Gud som

82 Ibid, 7.

83 Allen, *Treatment*, 3-4.

84 Se Härenstam, *Skolboks-Islam*.

85 Fokus i boken ligger dock på vad Paulus skriver om Jesu uppståndelse och hur man ska tolka dessa texter.

återuppväcker de döda till liv.⁸⁶ Likaså redogör Wright för hur Gamla Testamentets profeter talade om en uppståndelse.⁸⁷

Under andra templets tid⁸⁸ uppvisades en stor variation i synen på uppståndelsen inom de olika judiska grupperingarna. Wright skriver att den 'allmänna' synen tycktes dock vara att de döda existerade i någon form av själ eller ande och befann sig på en temporär viloplats, för att sedan uppstå när rätt tid var inne. Ett annat sätt att tala om uppståndelsen var om tron på ett upprättat Israel.⁸⁹

6.2 Framställningen av Jesu uppståndelse i Nya testamentet

Det är tydligt att kristendomens heliga skrift, Nya testamentet, framställer Jesu uppståndelse som viktig och central för den kristna tron. I Apostlagärningarnas andra kapitel håller lärjungen Petrus den första, stora predikan på pingstdagen och Robert W. Wall skriver i *The New Interpreter's Bible* att klimax för denna predikan var tron på Jesu kroppsliga uppståndelse.⁹⁰

Enligt Wright var uppståndelsen det som slutgiltigen bekräftade Jesu identitet.⁹¹ Det fanns inga texter från andra templets tid som sade att den Messias som det judiska folket väntade på skulle dö på ett sådant förnedrande sätt som korsfästelsen utgjorde, skriver Wright.⁹² Det vore mest logiskt för lärjungarna att tro att Jesus var en falsk profet. Wright argumenterar sedan att för de första kristna så kunde inga av Jesu gärningar självständigt visa att Jesus var den Messias som de väntade på, men att gärningarna kumulativt gjorde hans identitet tydlig. Det var först när den 'falske profeten' uppstod som lärjungarna började tänka annorlunda, skriver Wright.⁹³

Går vi till Paulus, den apostel som enligt Nya testamentet fick uppdraget att föra vidare det kristna budskapet till hedningarna, så ser vi ett stort fokus på Jesu uppståndelse i hans förkunnelse. Wright, såväl som James D.G. Dunn i *The Theology of Paul the Apostle*, skriver att uppståndelsen för Paulus var kärnan i den kristna tron och anledningen till att han inte fruktade att bli förföljd av romarna, eftersom döden enligt Paulus redan var besegrad och han själv en dag skulle uppstå.⁹⁴ Tron på Jesu kroppsliga uppståndelse var grundstenen i det kristna hoppet enligt Paulus, och utifrån denna visar han att Jesus är Herre istället för kejsaren.⁹⁵ I 1 Kor 15 gör Paulus en kort redogörelse för vad Wright anser är kerygmat i det budskap som han levererade till korinterna på 40-talet,

86 Wright, *The Resurrection*, 146.

87 Ibid, 108 ff.

88 Från det att andra templet var uppbyggt fram till år 70 e. Kr.

89 Wright, *The Resurrection*, 202-204.

90 Wall, "The Acts", 63,66; Wright, *The Resurrection*, 455.

91 Wright, *The Resurrection*, 733.

92 Wright, *The Resurrection*, 243-244.

93 Ibid, 243-244, 706-707.

94 Ibid, 259, 371; Dunn, *The Theology*, 237.

95 Wright, *The Resurrection*, 245, 266.

nämligen det att Jesus i enlighet med skrifterna hade dött för våra synder, begravts och uppstått på tredje dagen.⁹⁶ Paulus hävdade även att utan uppståndelsen så är tron meningslös. Wright citerar denna passage, vilken i svensk översättning lyder:

Om det inte finns någon uppståndelse från de döda, har inte heller Kristus uppstått. Men om Kristus inte har uppstått, då är vår predikan meningslös och er tro meningslös [...] Ty om de döda inte uppstår, har inte heller Kristus uppstått. Men om Kristus inte har uppstått, då är er tro meningslös och ni är ännu kvar i era synder.⁹⁷

Som jag nämnde tidigare kunde man tillämpa uppståndelsen om Israel, vilken då skulle befrias från sitt slaveri från hedniska förtryckare.⁹⁸ Wright och Dunn gör emellertid klart att i Pauli brev rör det sig om en annan slags trældom och en annan form av befrielse: Paulus skriver att vi tidigare var slavar under världens stadgar, men nu, i och med Jesu uppståndelse, så är vi redan del av den nya skapelsen och lever ett nytt liv i tro, ledda av Anden.⁹⁹ För detta nya liv menar Paulus att det krävs en moralisk omvändelse, något Wright jämför med att emigrera till ett nytt land där man tvingas lära sig språket.¹⁰⁰ För Paulus resulterar alltså Jesu uppståndelse i en ny identitet för de kristna, skriver Wright och Dunn, där distinktionen mellan jude och grek inte längre har någon betydelse i frågan om vem som får tillhöra Guds folk.¹⁰¹

6.3 Kyrkofädernas uppståndelsetro

Tron på Jesu uppståndelse såväl som de kristnas, är något som förts vidare i traditionen. Clemens, som var biskop i Rom på 90-talet e.Kr., betonar vikten av att ha hoppet på uppståndelsen, vilken är tecknet på Guds trofasthet och rättvisa.¹⁰² Enligt Clemens har Jesu uppståndelse stöd i Skriften såväl som i naturens ordning, och han gör även en liknelse mellan Jesu uppståndelse och fågeln Fenix.¹⁰³

Det var tydligt att uppståndelsen uppfattades som en realitet av de kristna martyrerna som levde på 100- och 200-talet.¹⁰⁴ Ignatius (verksam runt år 100) visar tydligt i sina skrifter att han var beredd att gå i döden, i vetskapen om att Jesus var uppstånden och att inget ont således fanns att frukta.¹⁰⁵ Detta visade även Athenagoras som var verksam vid samma tid.¹⁰⁶

Precis som för Paulus var det en högst kroppslig uppståndelse som kyrkofäderna avsåg skriver

96 Ibid, 315, 319.

97 Wright, *The Resurrection*, 331. Se även Dunn, *The Theology*, 235.

98 Wright, *The Resurrection*, 204.

99 Wright, *The Resurrection*, 256-257, 729-730; Dunn, *The Theology*, 260 ff.

100 Wright, *The Resurrection*, 253, 256.

101 Wright, *The Resurrection*, 253, 256; Dunn, *The Theology*, 400, 492-593.

102 Wright, *The Resurrection*, 482.

103 Clement, *The First Epistle of Clement to the Corinthians*, XXIV-XXVII, 11-12.

104 Sigurdsson, *Himmelska kroppar*, 538.

105 Ignatius, *Epistle to the Romans*, IV, 75.

106 Athenagoras, *The Resurrection of the Dead*, III, 150.

Wright: i kampen mot doketism och gnosticism gick man så långt att man till och med kallade det för 'köttets uppståndelse'.¹⁰⁷

I Ireaneus skrift *Mot villolärorna* (från ca. år 180) finner vi det tidigaste spåret till vad som senare skulle utveckla sig till den kristna trosbekännelsen. I denna nämns de mest centrala delarna i den kristna tron, nämligen: tron på en Gud, tron på Jesus Kristus som Guds son vilken led under Pontus Pilatus och som uppstod på tredje dagen, och som ska döma alla människor till evig dom.¹⁰⁸ Likaså återfinns detta innehåll i Hippolytos dopbekännelse som går att spåra tillbaka till början av 200-talet, där den som ska genomgå dopet bland annat måste svara 'ja' på frågan om att han eller hon bekänner Jesu uppståndelse.¹⁰⁹ Tron på Jesu uppståndelse såväl som de kristnas bejakades alltså av ovan nämnda kyrkofäder samt många fler.¹¹⁰

Jag vill även peka på den bildkonst som återfinns i de kristna katakomberna, kyrkorna och katedralerna från 100-talet fram till 1000-talet. Något värt att reflektera över är att ingen av dessa återspeglar en konst där den döende, lidande Jesus, porträtteras.¹¹¹ Istället är det paradiset som är i fokus och den uppståndne, segrande Jesus.¹¹²

Ser vi på Luther på 1500-talet är uppståndelsetron fortfarande central. Marguerite Shuster, professor i teologi, skriver att för Luther var evangeliet inget annat än predikan om Jesu uppståndelse.¹¹³ Vidare förklarar Shuster att det en kristen måste göra enligt Luther är att erkänna den inre betydelsen av uppståndelsen, vilken består i att den kristne får ta emot syndernas förlåtelse och upprättelse. Enligt Luther är det först då som vi kan få frid i våra liv, skriver Shuster.¹¹⁴

Men detta sagt vill jag röra mig in i nutiden för att se vilken betydelse uppståndelsen kan ha idag.

6.4 Den aktuella debatten om uppståndelsen

I det klassiska romersk-katolska uppslagsverket *Lexikon für Theologie und Kirche* står det att "The Resurrection of Jesus is not a fact that can be historically demonstrated [...] it is a reality (mysterium) that is accessible only in faith".¹¹⁵ Detta avståndstagande från den historiska uppståndelsen är ett kännetecknande drag för hur kyrkan har utvecklats under senare tid, inte bara bland katolska teologer. Rowan Williams, ärkebiskop av Canterbury i Engelska kyrkan (2003-2012) och som bejakar den historiska uppståndelsen, menar att den tomma graven i sig inte är något bevis,

107 Ignatius, *Epistle to the Smyrnaeans*, III, 86. Se även Sigurdsson, *Himmelska kroppar*, 548; Wright, *The Resurrection*, 485, 510.

108 Ireaneus, *Against heresies*, III:IV:2, 417. Se även Wright, *The Resurrection*, 517.

109 Hippolytos, *Constitutions of the Holy Apostles*, VII:XXI, I, 476.

110 Wright, *The Resurrection*, 506; Sigurdsson, *Himmelska kroppar*, 348-351.

111 Brock/Parker, *Saving Paradise*, 4, 327.

112 Ibid, prologen samt 269.

113 Shuster i Davis et al., *The Resurrection*, 312.

114 Ibid, 317.

115 Schüssler Fiorenza i Davis et al., *The Resurrection*, 216.

men att den indikerar hur uppståndelsen uppfattades, nämligen som kroppslig.¹¹⁶ En annan som har skrivit om uppståndelsen är jesuiten Gerald O'Collins, vilken argumenterar för att istället tala om det säkra och det vi kan ta som befäst kunskap, så rör vi oss snarare i ett fält där vi kan tala om vad som är troligt. Uppståndelsen, utifrån allt vi vet lärjungarna upplevde och hur kyrkan utvecklade sig, kan vara en trolig tanke, skriver han, men hur kan denna troliga tanke i sig själv utgöra grunden till den kristna tron?¹¹⁷ O'Collins skriver att de historiska ledtrådarna i sig själv inte är hållbara, men att de tillsammans ger en kumulativ effekt som ökar sannolikheten för att Jesu uppståndelse skulle kunna ha ägt rum.

Någon som *inte* håller uppståndelsen för en lika trolig tanke är John Dominic Crossan. Han menar att uppståndelsen är en efterkonstruktion av Jesu lärjungar, att de i studiet av de judiska heliga skrifterna blev övertygade om att Jesus hade uppstått och spred detta budskap. Crossan vill dock påpeka att de inte medvetet spred en lögn, eftersom de drevs av sin övertygelse.¹¹⁸ Men resultatet är att uppståndelsen inte var startpunkten för en ny, införlivad tro, utan fortsättningen på en gammal sådan, något även teologen Rudolf Pesch skulle stämma in i.¹¹⁹ En liknande röst hörs från den lutherska liberalteologen Rudolf Bultmann, vilken fast hävdar att den uppståndne Kristus möter oss i förkunnelsens ord och ingen annan stans.¹²⁰ För honom ingår uppståndelsen i myten om Jesus och är inget som har skett historiskt - snarare handlar det om ett uppväckande av tro hos människan.

Den katolska teologen och prästen Hans Küng är inte strikt så liberal. För honom är uppståndelsen visserligen inte 'historisk' eftersom man inte kan närma sig den med vetenskapliga metoder, och precis som föregående teologer menar han att den främst grundar sig i lärjungarnas totala övertygelse och upplevelse av den uppståndne Jesus. Denna upplevelse vill dock Küng jämföra med när profeterna enligt Gamla testamentet kallas av Gud, och upplevelsen var således äkta eftersom den kommer från Gud. Küng går även steget längre än Crossan då han säger att uppståndelsen utgör objektet till tron, och inte blott ett mirakel som stärker tron.¹²¹ Den reformerta teologen Moltmann betonar likaså hur de första kristna talade om början på den nya skapelsen och livet, en nystart och ett hopp som tar sin utgångspunkt i Jesu uppståndelse.¹²²

Frågan om hur tro, vetenskap och uppståndelsen går ihop är vida diskuterat. Den reformerta teologen Karl Barth håller fast vid att uppståndelsen har ägt rum historiskt men med gudomligt inflytande, vilket gör den omöjlig att bevisa genom vetenskapen. Det är således en kamp mellan tro

116 Sigurdsson, *Himmelska kroppar*, 555.

117 Schüssler Fiorenza i Davis et al., *The Resurrection*, 217.

118 Abrahamson, *Efter korsfästelsen*, 51.

119 Ibid, 54; Galvin i Davis et al., *The resurrection*, 136.

120 Sigurdsson, *Himmelska kroppar*, 554.

121 Galvin i Davis et al., *The resurrection*, 132-133.

122 Moltmann, "The Presence", 2.

och tvivel, skriver han.¹²³ Detta skulle den protestantiska teologen Thielicke instämna i, då han menar att uppståndelsen aldrig kan bevisas med vetenskapliga metoder, utan äkta övertygelse kommer endast från tro och inte från bevis utifrån.¹²⁴ Vidare pekar han ut uppståndelsen som grundstenen i undervisningen om kristendomen - för om Jesus inte uppstod så är allt om honom en lögn.

Den amerikanska baptisten George Eldon Ladd utvecklar detta vidare: för honom är det mest centrala temat i hela Bibeln att Gud har handlat i historiska händelser.¹²⁵ Att Jesus dog är en historisk händelse, men att han dog för våra synder är en tolkning av denna historiska händelse. Korsfästelsen och Jesu död vilken skulle leda till försoning var vid den tidpunkten dold för människorna, skriver Ladd. Den historiska händelsen vittnar om en blodig tragedi, inte en händelse där människorna jublar i förståelse av Guds oerhörda kärlek till dem. Att Jesu död innebar en försoning förstod de först senare, i tro, efter det att Jesus hade uppstått, avslutar Ladd.¹²⁶ Till skillnad från Crossan var alltså tron på uppståndelsen enligt Ladd inte fortsättningen på en gammal tro som lärjungarna hade, utan uppståndelsen var *grunden* till tron, den som kastade ljus över Jesu hela budskap.¹²⁷

Uppfattningarna om uppståndelsens centralitet och vad den kan innebära för den troende är således olika, men faktumet *att* den debatteras tyder på att uppståndelsen uppenbarligen är av stor betydelse för de kristna än idag.

6.5 Uppståndelsens relevans för samtiden

Troende kristna idag ser olika betydelser av Jesu uppståndelse. Somliga menar att tron på en historisk uppståndelse innebär att Jesus lever än idag, och verkligheten som gällde då gäller även nu.¹²⁸ För Ladd är detta oerhört viktigt, för om Jesus inte uppstod, då är döden starkare än Gud och Jesu budskap, hela Nya testamentet och den kristna teologin om att Jesus är Herre, skulle då vara bedrägeri, menar han.¹²⁹ Ladd skriver att människan utan tron på uppståndelsen riskerar att hamna i en eskatologisk ångest.¹³⁰ Det är nödvändigt för människan att tro på uppståndelsen eftersom denna ger en indikation om tidens slut, att den mänskliga historien är på väg någonstans och att tiden här på jorden inte är meningslös, utan det finns en avsikt, skriver Ladd.¹³¹

Teologen Brian Johnstone tycks instämna i detta. När han skriver om uppståndelsens moraliska

123 Shuster i Davis et al., *The resurrection*, 318, 323.

124 Ibid, 312,324.

125 Ladd, *Jag tror*, 14.

126 Ibid, 16-17.

127 Ibid, 142 ff, 149.

128 Schüssler Fiorenza i Davis et al., *The resurrection*, 239-240.

129 Ladd, *Jag tror*, 144.

130 Ibid, 141-151.

131 Schüssler Fiorenza i Davis et al., *The resurrection*, 239-240.

betydelser nämner han att människans ansträngningar på jorden inte är förgäves, utan att uppståndelsen resulterar i att hon blir stärkt att sprida vidare budskapet, att ge sig själv för de behövande i vetskap om att döden inte är slutet. I mötet med den uppståndne blir människan ansvarig för att bli en tjänare åt andra, liksom Jesus var åt en själ, skriver Johnstone.¹³² Han nämner även det eskatologiska hoppet, tron som de kristna har om att de själva en dag kommer att uppstå.¹³³

7. Redovisning av resultat

I denna sektion kommer först resultaten från den kvantitativa undersökningen att redovisas, och därefter resultaten från den kvalitativa. Resultaten från den kvalitativa undersökningen kommer att presenteras enligt ordningen av de fem kriterierna (d.v.s. först ”uppståndelsen som central”, därefter ”citat och återberättande” osv.). Varje redovisad sektion kommer att avslutas med en sammanfattning, och det är främst utifrån sammanfattningarna som slutanalysen bygger på.

Av praktiska skäl har jag valt att inte begränsa mig till att endast redovisa mina resultat: vissa resultat kräver ibland en kommentar, och det har visat sig vara fördelaktigt att redan i denna del kortfattat analysera vissa partier. Detta kommer framför allt att märkas i sektionen ’attityder, värderande kommenterar och tro/vetenskap’, där stora delar av innehållet är av analyserande karaktär. Genom att inte vara begränsad till en deskriptiv presentation gör att jag i min (huvud)analys lättare kan referera och spinna vidare på resultaten, utan att behöva presentera resultaten på nytt.

7.1 Resultat från den kvantitativa undersökningen

Skillnaden är stor i hur mycket text en lärobok väljer att avsätta till uppståndelsen: som lägst 1,5 % och som högst 4,7 % (medelvärde är 2,9 %, medianen 2,7 %). Men det tydligaste resultatet ser vi i jämförelsen i omfånget mellan text och bild: från tabellen nedan ser vi att de fem läroböcker med lägst textomfång allihop saknar en illustration av uppståndelsen. Således är uppståndelsen ett nedprioriterat tema i dessa fem böcker om man endast ser till omfånget. Tendensen hos övriga läroböcker är inte lika tydlig, men vi kan ändå konstatera att de läroböcker som väljer att uppmärksamma uppståndelsen med en bild har ett textomfång som är nära eller större än medelvärde. I tabellen på nästa sida presenteras detta resultat närmre. Ordningen av läroböckerna följer omfånget text av uppståndelsen.

¹³² Johnstone i Davis et al., *The resurrection*, 346-347, 351.

¹³³ Ibid, 348, 351.

Tabell 2

Omfång i kristendomskapitlet: Jesu uppståndelse												
Lärobok	L2	L11	L1	L5	L10	L4	L6	L7	L3	L8	L12	L9
% Text	1,5	1,6	1,6	1,8	2,2	2,5	2,8	2,8	4,1	4,4	4,7	4,7
% Bilder	0	0	0	0	0	2,2	8,3	17,6	14,6	0	4,2	2,1

Hälften av läroböckerna (6/12) har en bild på uppståndelsen,¹³⁴ och i genomsnitt har de undersökta böckerna totalt 26 stycken bilder i sitt kapitel om kristendomen (25 st. räknat i median). Det finns dock inget samband mellan det totala bildantalet i en lärobok och bilder på uppståndelsen.

Vidare går det inte att befästa någon kronologisk tendens, d.v.s. att tidigare utkomna böcker skulle skilja sig åt i sitt text- eller bildomfång från de senare utgivna. Jag har undersökt läromedel i en 12-årsperiod – det kan hända att det behövs ett större tidsintervall för att en märkbar tendens ska bli synlig.¹³⁵

7.1.1 Sammanfattning

Resultatet visar att de läroböcker med litet textomfång av uppståndelsen även tenderar att inte inkludera en bild av uppståndelsen. Det finns däremot inget märkbart samband mellan det totala antalet bilder i en bok och bilder av uppståndelsen, inte heller att omfånget skulle skilja sig åt beroende på utgivningsår.

7.2 Resultat för den kvalitativa undersökningen

Resultaten i den här delen kommer att struktureras upp under de kriterier jag listade upp i metodavsnittet: 1) *Uppståndelsen som central* 2) *Citat/återberättande* 3) *Bilder* 4) *Vilka implikationer ger läroboken av uppståndelsen?* 5) *Attityder, värderande kommentarer och tro/vetenskap*. Var och en av dessa sektioner kommer att avslutas med en egen sammanfattning.

7.2.1 Uppståndelsen som central

Majoriteten av läroböckerna (11 av 12) har en inledning till sitt kapitel om kristendomen, men endast 4 väljer att nämna uppståndelsen i denna.¹³⁶ Detta vägs dock upp av att det i majoriteten av läroböckerna någonstans sägs att Jesu död och uppståndelse är central för kristendomen.¹³⁷ Det vanligaste sättet att beskriva denna centralitet på är att omnämna uppståndelsen som kärnan,

¹³⁴ Ingen lärobok har fler än en bild på uppståndelsen.

¹³⁵ Se tabell 5 i bilaga 2.

¹³⁶ *Religion 1* saknade inledning, se Thulin/Elm, *Religion 1*, 62.

¹³⁷ 8 av 12 böcker

grunden eller den viktigaste läropunkten i kristendomen (6 st. böcker). En annan formulering är att uppståndelsen ”är avgörande för alla människor”¹³⁸ (1 st.) och att tron är meningslös utan uppståndelsen (1 st.). Drygt hälften av böckerna (7/12) nämner också uppståndelsen som påskens höjdpunkt, och av dessa väljer 5 av 7 att återberätta hur prästerna i de ortodoxa kyrkorna ropar ’Kristus är uppstånden!’ och hur församlingen svarar ’ja, han är sannerligen uppstånden!’. Däremot är det bara två läroböcker som nämner att uppståndelsen innebar en bekräftelse på att Jesus var Messias enligt Nya testamentet.¹³⁹

Vidare är det endast 4 av 12 läromedel som nämner uppståndelsen i en rubrik: för de övriga 8 böckerna är det vanligast att inkorporera uppståndelsenarrativet i mer omfattande rubriker i stil med ’Jesu sista vecka’ eller ’Jesus från Nasaret’.¹⁴⁰

En av de 12 böckerna skiljer sig dock från de övriga genom att inkorporera uppståndelsen under den något missvisande rubriken ”Jesus avrättas”.¹⁴¹ Det vore en sak om läroboken var knapphändig med rubriker, men det som gör inplaceringen oförståelig är då bokens tidigare rubriker har följt en tydlig, kronologisk ordning med ”Jesus födelse”, ”Jesus uppväxt”, ”Johannes Döparen”, ”Profet på vandring”, ”Jesus avrättas”, och där omfånget av uppståndelsen är minst lika omfattande som innehållet under ”Jesus uppväxt” och ”Profet på vandring”. Här finns det utrymme att diskutera den fråga som Molander ställer i sin textanalys, nämligen vad läsaren bär med sig efter texten.¹⁴² Genom att avsluta Jesus-narrativet med rubriken ”Jesus avrättas” och inte med uppståndelsen, så är det också tänkbart att det är detta slut på historien som eleven kommer att minnas om boken bläddras igenom endast efter rubrikerna. Samma ’rubriceringsmisstag’ återfinns i Rings lärobok *Religion och sånt* där följande text har inplacerats under rubriken ”Vad betyder Jesu död?”:

Betydelsen av Jesu död har tolkats på varierande sätt.

1. Det var en seger för kärleken. Kärlek i form av Jesus som uppstår från döden och besegrar döden.¹⁴³

I citatet ovan har det skett en förväxling i betydelse, ty Wright skriver att enligt Paulus så är segern över döden en konsekvens av uppståndelsen och inte av Jesu död, vilket ovan textpassage tycks föreslå.¹⁴⁴ I detta sammanhang kan även författarna Elm & Thulin lyftas fram, då de också tycks ha förväxlat uppståndelsens konsekvenser med Jesu död. De har nämligen lyckats använda Jesu död både som ett slut *och* inledning på något nytt. Textpassagen under rubriken ”Jesus från Nasaret”

138 Se Göth et al., *Religion*, 86; Alm, *Religionskunskap*, 77.

139 Mattson Flennegård i Eriksson/Mattson Flennegård, *Söka Svar*, 276; Rodhe, *Religionskunskap*, 142.

140 Med egen rubrik åsyftar jag när man nämner Jesu uppståndelse och där passagen också *handlar om* uppståndelsen.

141 ”Uppståndelsen” tillsammans med ”Judas”, ”Pontius Pilatus” och ”Domens dag” nämns emellertid som marginaltexter under rubriken ”Jesus avrättas”. Se Tidman/Wallin, *Relief Livsvägar*, 55.

142 Molander i Selander (red.), *Kobran*, 128.

143 Ring, *Religion och sånt*, 84.

144 Wright, *The Resurrection*, 371.

inleds med :

Vi vet inget säkert om Jesu liv innan han blev avrättad av romarna vid cirka 35 års ålder [...]

och avslutas med

[...] som upprorsman avrättas han genom korsfästning på Golgata utanför Jerusalems stadsmur.

Istället för att se korsfästelsen som ett slut, markerar denna händelse kristendomens början.

Den nya religionen spreds på kort tid över hela det romerska väldet.¹⁴⁵

Det vore mer logiskt om uppståndelsen nämndes här, då Jesu död enligt Nya testamentet tvärt om tycktes innebära att lärjungarna förlorade hoppet och begav sig besvikna hem.¹⁴⁶ Genom att helt utelämna berättelsen om uppståndelsen och inleda stycket ovan med att Jesus avrättas och avsluta med att korsfästelsen var startpunkten för kristendomen, så lämnar inte detta läsaren med särskilt mycket tolkningsutrymme för alternativa slut, d.v.s. att Jesus även hade uppstått, enligt Nya Testamentet. Jag misstänker emellertid att författarna varit slarviga på den här punkten och kanske rentav åsyftade uppståndelsen, då de på föregående sida skriver:

Han gravsattes och soldater vaktade graven. Trots det var graven några dagar senare tom, Jesus hade uppstått från de döda. Han visade sig därpå på för några kvinnor och sedan för sina lärjungar. Åt dem gav han befallningen att predika hans lära för alla människor.¹⁴⁷

Det tycks alltså röra sig om ett kontinuitetsfel: Jesus uppstår och ger befallning om att sprida kristendomen kontra Jesu död och kristendomen sprids, oberoende av Jesu uppståndelse.

För att återgå till uppståndelsens centralitet: när det gäller elevuppgifter i slutet av kapitlet har endast två läromedel (2/12) en direkt fråga om uppståndelsen, men å andra sidan tenderar de övriga läroböckerna att ha mer indirekta frågor i stil med 'berätta om kärnan i kristendomen', där uppståndelsen självklart kan inkorporeras i svaret. Det är således svårt att avgöra endast utifrån elevuppgifterna om författarna vill betona uppståndelsens centralitet eller inte - det är först i jämförelsen med de övriga delresultaten som detta kan bli synligt för oss.

Frågan om uppståndelsens centralitet har också jämförts med omfånget text i läroboken. Det går att ana en tendens åt det negativa hållet, d.v.s. att de böcker med lågt textomfång nedprioriterar uppståndelsens centralitet i större grad än vad de läroböcker med högre textomfång gör. Det är dock svårt att uttala sig om en motsatt tendens eftersom av de tre böcker som håller uppståndelsen som mest central så har visserligen Göth et al. det högsta omfånget, men de andra två ledande böckerna

145 Egen markering. Thulin/Elm, *Religion 1*, 64.

146 Ladd, *Jag tror*; 16,17; Wright, *The Resurrection*, 243-244.

147 Thulin/Elm, *Religion 1*, 63.

har ett relativt diskret textomfång.¹⁴⁸

7.2.1.1 Sammanfattning

En majoritet av böckerna (8/12) nämner någonstans att Jesu död och uppståndelse är central för kristendomen och drygt hälften av böckerna (7/12) skriver att uppståndelsen är påskens höjdpunkt. En tredjedel av böckerna (4/12) har en egen rubrik för uppståndelsen, men bara knappt en fjärdedel (3/11) nämner uppståndelsen i sin inledning. Endast 2 böcker (2/12) skriver att Jesu uppståndelse innebar en bekräftelse för de kristna att Jesus var Messias.

Jämför vi uppståndelsens centralitet i omfånget i de olika böckerna kan vi ana en tendens där böckerna med minst omfång inte framställer uppståndelsen som lika central som de övriga.

Vi kan även notera en förväxling i vissa böcker mellan vad som sägs om Jesu död kontra Jesu uppståndelse.

7.2.2 Citat och återberättande

Knappt hälften av läroböckerna (5/12) har citat som handlar om Jesu uppståndelse.¹⁴⁹ Ingen citerar evangeliernas uppståndelsenarrativ. Citaten är istället hämtade ur olika delar av Nya testamentet: en bok refererar till när Jesus ska uppstå på tredje dagen enligt skrifterna (1 Kor 15:3), två andra citerar Joh 11:25 ”Jag är uppståndelsen och livet”, det tredje citatet handlar främst om de troendes uppståndelse men det står även där att ”Kristus uppväcktes från de döda genom Faderns härlighet” (Rom 6:4) och det sista, något indirekta citatet: ”Vi kan inte låta bli att tala om vad vi sett och hört” (Ap 4:20), men som läroboken gör tydligt att det handlar om Jesu uppståndelse.¹⁵⁰

Ingen av böckerna citerar alltså uppståndelsenarrativet, men däremot återberättar 7 av 12 böcker denna berättelse. Samtliga 7 böcker (7/12) berättar att den uppståndne visade sig för kvinnorna och lärjungarna, men bara en lärobok nämner lärjungarnas reaktion inför den uppståndne Jesus, och det nämns då att ”De tvivlade först med övertygades på olika sätt [att Jesus var uppstånden].¹⁵¹ De övriga böckerna nämner bara i korthet att han visade sig för kvinnorna och att lärjungarna därefter gick ut och började predika hans budskap.

Vidare nämner 5 av 12 böcker på vilket *sätt* Jesus uppstod: alla (5/12) nämner den kroppsliga uppståndelsen¹⁵² och 2 av 5 nämner även att det rör sig om en andlig sådan.

Jag vill även uppmärksamma en annan aspekt i återberättandet av uppståndelsen: 3 av 12

148 Se tabell 6 i bilaga 3.

149 I dessa inberäknar jag inte citat hämtade ur påskens midnattsmässa eller citat från trosbekännelsen, vilka jag behandlar separat i slutet av denna sektion.

150 Människorna talar öppet om sin övertygelse i det att Jesus har uppstått. De ställs inför domstol och säger att de inte kan tåga om vad de sett och hört. Se Tidman et al., *Relief*, 57.

151 Tidman et al., *Relief*, 58.

152 Två av böckerna uttrycker sig emellertid indirekt genom att skriva ’kroppen var borta/graven var tom’.

läroböcker har nämligen helt utelämnat detaljen om att Jesus fortsatte att agera på jorden *efter* uppståndelsen enligt Nya testamentet.¹⁵³ Detta skulle eventuellt gå att tolka som att Jesus uppstod och direkt for till himlen. En av dessa böcker skriver: ”När Kristus hade uppstått var det till himlen han for”¹⁵⁴ och en annan visar en bild av den uppståndne Jesus där han tycks stiga direkt till himlen från graven.¹⁵⁵ Dessa framställningar är något missvisande då uppståndelsen då går att förväxla med himmelfärden. Även Ring uttrycker sig något otydligt då han skriver “Enligt Bibeln uppstod han på den tredje dagen och återvände till Gud”,¹⁵⁶ men han nämner åtminstone Jesu fortsatta verksamhet efter uppståndelsen på andra ställen i boken.

När det gäller påsken citerar cirka hälften av de undersökta böckerna (5/12) de ortodoxa kyrkornas midnattsmässa där prästen ropar ”Kristus är uppstånden!” och församlingen svarar ”Ja, han är sannerligen uppstånden!”. Ingen av dessa böcker (5/12) nämner dock att denna liturgi även kan förekomma i andra kyrkor.

En annan sak värd att reflektera över är det som Tidman m.fl. skriver i sin bok *Relief Religionskunskap A Plus*:

Påsknatten är det kristna påskfirandet höjdpunkt. Då hålls i stora delar av världen en särskild påsknattsmässa då man firar Jesu uppståndelse från de döda. I ortodoxa kyrkan är påsken den viktigaste högtiden [...] ¹⁵⁷

De skriver att påsken är den ’viktigaste’ högtiden i ortodoxa kyrkan – men inte att den är det även för den protestantiska och katolska. I svensk tradition kan man tänka sig att julen med dess 1:a adventsfirande och Lucia får mer uppmärksamhet än påsken, men det är ju inte detsamma som att den är viktigare än påsken.

Till sist bör även nämnas att några av trosbekännelserna och därmed Jesu uppståndelse citeras i sin fulla längd i hälften av de undersökta läroböckerna (6/12),¹⁵⁸ men trosbekännelsen står då oftast självständigt utan någon kommenterar: endast en lärobok väljer att förklara uppståndelsen i sammanhanget.¹⁵⁹

7.2.2.1 Sammanfattning

Ingen av böckerna citerar direkt från uppståndelsenarrativet i evangelierna, utan detta görs istället genom återberättande (7/12 böcker). Det finns en tydlig tendens att återberättandet av uppståndelse-

153 Eriksson/Mattson Flennegård, *Söka svar*; Apelros i Apelros et al., *Din tro*; Jansson/Karlsson, *En mosaik*.

154 Mattson Flennegård i Eriksson/Mattson Flennegård, *Söka svar*, 294.

155 Apelros i Apelros et al., *Din tro*, 56.

156 Ring, *Religion och sammanhang*, 77. I hans bok *Religion och sånt* återfinns detta citat men ”återvände till Gud” heter där istället ”återförenade sig med Gud”. Se *Religion och sånt*, 73.

157 Tidman et al., *Relief Religionskunskap*, 81.

158 Främst den apostoliska. I vissa läromedel citeras även den nicenska.

159 Alm, *Religionskunskap*, 71.

narrativet inkluderar lärjungarnas möte med den uppståndne, men inte deras reaktioner. Tendensen visar även att när läroboken beskriver på vilket sätt Jesus uppstod, så är det främst den kroppsliga som framställs. I vissa läromedel utelämnas det helt att Jesus enligt Nya Testamentet fortsatte att agera på jorden efter sin uppståndelse, vilket kan resultera i en förväxling mellan uppståndelsen och Jesu himmelfärd.

Det tycks inte finnas någon tendens i varifrån citaten om uppståndelsen är hämtade, då citaten kommer från olika delar i Nya testamentet.

7.2.3 Bilder

I genomsnitt har de undersökta läroböckerna 26 stycken bilder i sitt kapitel om kristendom (25 st. bilder om man räknar med median). Hälften av läroböckerna (6/12) har en illustration av Jesu uppståndelse och av dessa så har fyra (4/6) en medföljande textförklaring.¹⁶⁰ Endast en av bilderna var mycket liten, resten var antingen halv- eller helsidor. Den lilla bilden var även rätt subtil: den visade en Jesus med utsträcka armar och vita linneklädnader och med någon form av ljus eller öppning bakom sig – med största sannolikhet rörde de sig om uppståndelsen då de andra tre bilderna på samma sida visade Jesu lidande och död på korset. Bildförklaringen gav heller inga ledtrådar om vad motivet föreställde.¹⁶¹

Jag vill även nämna en bild som visserligen inte illustrerar uppståndelsen, men där bildförklaringen nämner den. Bilden visar hur anhöriga besöker sina gravar på allahelgonahelgen och bildtexten lyder: ”*Vid allahelgona besöker många sina anhörigas gravar. Den viktigaste läropunkten i kristendomen är Jesu uppståndelse. Vid tidens slut ska alla avlidna uppstå*”.¹⁶² Det är kraftfullt att slå fast Jesu uppståndelse som den viktigaste läropunkten, men uttalandet kan uppfattas som något ofullständigt då denna kärnmening endast förekommer som en kursiv bildtext. Den närmsta formuleringen vi kan finna i samma bok är ”Uppfattningen om honom som Guds Son är det centrala innehållet i kristen tro”.¹⁶³ Dessa två meningar tillsammans blir kärnfulla, men att separera dem åt medverkar till att budskapet inte blir lika tydligt.

Diagrammet på nästa sida visar förhållandet mellan det totala antalet bilder och hur stor del procentuellt som utgörs av bilder som illustrerar Jesu uppståndelse i respektive lärobok.¹⁶⁴ Omfånget är uträknat genom ytarea och läroböckerna följer det procentuella omfånget av Jesu uppståndelse.

160 Ingen av böckerna hade två bilder av uppståndelsen.

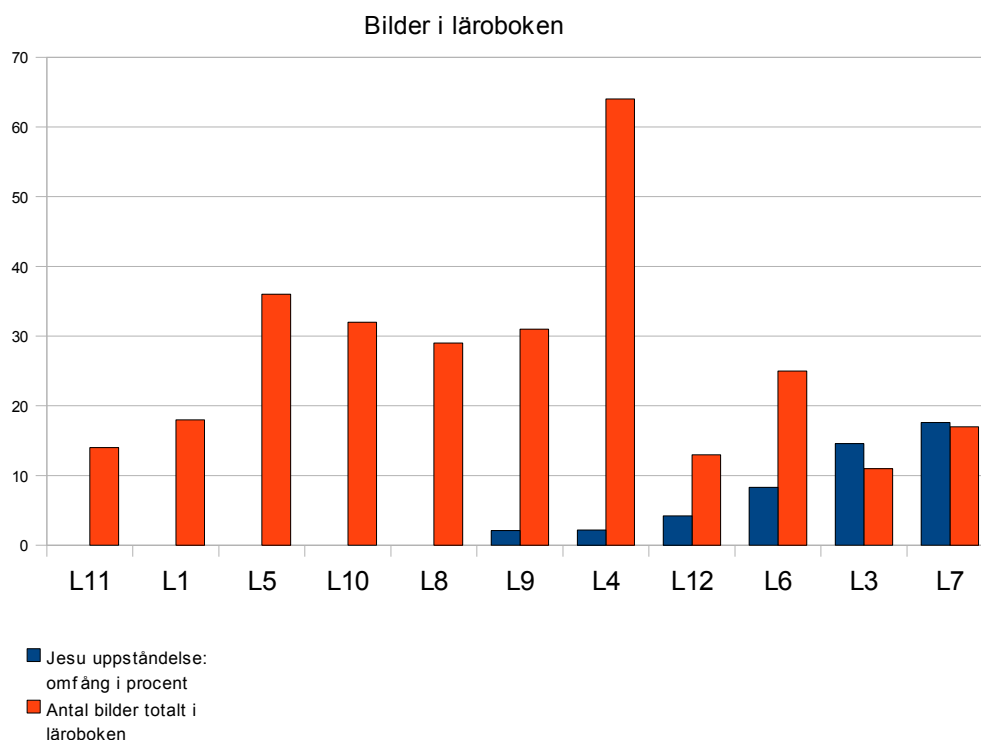
161 ”Målning i Lindköpings domkyrka”, se Jansson/Karlsson, *En mosaik*, 102.

162 Ibid, 81.

163 Jansson/Karlsson, *En mosaik*, 58.

164 Ingen av böckerna hade två bilder av uppståndelsen.

Tabell 3

7.2.3.1 Sammanfattning

En av tendenserna som gick att urskilja var att de läroböcker som hade en bild av uppståndelsen också lät dessa ta stor plats i boken (de var halv- eller helsidor). Detta behöver emellertid inte betyda så mycket - det kan hända att alla bilder i läroboken är av stort format. För att resultatet ska bli intressant skulle det behövas en jämförelse mellan bilden på uppståndelsen med bokens övriga bildformat, men det är en för stor uppgift inom ramen för denna uppsats.

I samband med bilderna vill jag även upprepa resultatet från den kvantitativa undersökningen som visade att de böcker med minst textomfång även saknade en bild av uppståndelsen.

7.2.4 Vilka implikationer ger läroboken av Jesu uppståndelse?

Den tydligaste konsekvensen av Jesu uppståndelse - och egentligen även den enda som majoriteten av läroböckerna (11/12 böcker) är eniga om - är segern över döden. På andra plats, som en förlängning av detta, kommer faktumet att segern gav möjlighet till evigt liv även för de troende (6/12 böcker). Även om det kanske är underförstått i de flesta läroböcker, så bör det ändå nämnas att endast en bok skriver explicit att uppståndelsen innebar att Jesus lever än idag, vilket resulterar i att en människa även idag kan bli tilltalad av Gud, enligt samma lärobok.¹⁶⁵

¹⁶⁵ Göth et al., *Religionskunskap*, 78.

Vidare nämner 10 av 12 böcker de troendes uppståndelse,¹⁶⁶ antingen i samband med yttersta domen, Jesu uppståndelse eller dopet, eller i kombination av flera av dessa teman. Som tidigare nämnts är fokus för uppsatsen jämförelsen mellan beskrivningarna av Jesu uppståndelse: därför kommer endast de textavsnitt som beskriver de troendes uppståndelse tillsammans med Jesu uppståndelse att undersökas.

Resultatet är att hälften av läroböckerna (6/12) vill placera de troendes uppståndelse som en konsekvens av Jesu uppståndelse, och främst handlar det då om möjligheten till evigt liv (6/6). Ett av böckernas citat kommer dock inte helt till sin rätt då det tycks uppstå en motsägelse i och med den kommande textpassagen. I inledningen i Tidman & Wallins bok står det nämligen:

Han [Jesus] blev avrättad på ett kors men uppstod sedan från döden, enligt kristen tro. I och med det [uppståndelsen] öppnades vägen till ett evigt liv för alla människor som följer honom.¹⁶⁷

Detta följer av:

Gud kom ner till jorden som en vanlig människa. Genom hans **liv och död** blev det möjligt för människorna att få evigt liv, enligt kristendomen.¹⁶⁸

I inledningen är texten om evigt liv ett resultat av uppståndelsen, men i en senare förklaring är det istället ett resultat av hans 'liv och död'. Jag tror dock att detta är en felformulering från författarnas sida, då de under senare rubriker och i sektioner av boken återkommer till att 'evigt liv' är en konsekvens av Jesu uppståndelse. Däremot är det olyckligt att felformuleringen ska äga rum just här, då första uppslaget efter inledningen tycks fungera som en översiktsguide för kristendomen och man kan tänka sig att detta är sidor som eleven kommer att återvända till och använda som 'facit' när frågor om kristendomen ska besvaras.¹⁶⁹

Jag vill även lyfta fram ett annat exempel där jag misstänker att författaren haft för avsikt att skriva att Jesu uppståndelse innebär evigt liv för de troende, men där formuleringen är högst diffus:

När man talar om kamp och seger, riktas den mest mot Jesu seger över döden, hans uppståndelse. Människorna är fångna under onda makter, synd och död. Jesus besegrar det onda genom att först gå in under det men sedan visa sig starkare. I tron på honom får människorna delaktighet i hans seger.

För någon utan förkunskaper är det tveksamt att eleven skulle förstå att 'delaktig i hans seger' bland annat skulle kunna åsyfta evigt liv för de troende. Jag tog med detta som exempel på vad jag inte

166 2 st nämner den emellertid indirekt – de troende ska få "evigt liv/gemenskap med Gud" i och med den Yttersta domen.

167 Tidman/Wallin, *Relief Livsvägar*, 46.

168 Ibid, 47. (Ur första textavsnittet efter inledningen).

169 Jmf. Ds 1988:24,79 där det står att "En bra lärobok ska ge möjlighet till självstudier och repetition av moment i undervisningen som eleven missat eller glömt bort."

valt att medberäkna i min statistik gällande evigt liv som implikation av Jesu uppståndelse.

Enligt statistiken nämner alltså 6 av 12 böcker de troendes uppståndelse som en konsekvens av Jesu uppståndelse. Fem av dessa (5/6) förklarar även att uppståndelsen är något som ska ske på 'domens dag'. Endast 2 av de 6 böckerna vill även dra paralleller mellan de troendes uppståndelse och dopet, och dessa två böcker poängterar även att det rör sig om en 'inre förvandling', något övriga böcker (4/6) utelämnar. Nedan tabell visar denna statistik tydligare. Ordningen följer antal positiva svar med utgångspunkt från de troendes uppståndelse som nämns i anslutning till Jesu uppståndelse.

Tabell 4

De troendes uppståndelse i anslutning till Jesu uppståndelse												
	L2	L1	L3	L11	L9	L7	L6	L12	L4	L5	L8	L10
Nämns de troendes uppståndelse?	NEJ	NEJ	I	JA	JA	JA	I	JA	JA	JA	JA	JA
- i anslutning till Jesu uppståndelse?	-	-	NEJ	NEJ	NEJ	NEJ	JA	JA	JA	JA	JA	JA
- i anslutning till livet efter döden/domens dag?	-	-	JA	NEJ	JA	JA	NEJ	JA	JA	JA	JA	JA
- i anslutning till dopet ?	-	-	NEJ	JA	NEJ	NEJ	NEJ	NEJ	NEJ	NEJ	JA	JA
I = indirekt												

Vad den inre förvandlingen dock innebär är inte lika tydligt:

Under ett kyrkoår kan Dejan få utlopp för alla sina känslor. Störst av alla högtider är påsken. – **Då känner jag uppståndelsen i mitt hjärta. En vibration. Något händer i luften. Man får gråta, vara glad, exalterad.**¹⁷⁰ /- - /Dopet symboliserar att den döpte dör och uppstår på samma sätt som Jesus gjorde [...] Genom att döpa sig **lämnar man sitt gamla liv och börjar om** i kristendomen.¹⁷¹

'Genom dopet har vi alltså dött och blivit begravda med honom för att också vi skall **leva i ett nytt liv**, så som Kristus uppväcktes från de döda genom Faderns härlighet. Ty har vi blivit ett med honom genom att dö som han skall vi också bli förenade med honom genom att uppstå som han.'

Dessa Paulus ord i Romarbrevet 6:3-5 innebär att **man ser dopet som en symbolisk död och uppståndelse tillsammans med Kristus.**¹⁷²

170 Egen markering. Tidman/Wallin, *Relief Livsvägar*, 65.

171 Egen markering. Ibid, 76.

172 Egen markering. Thulin, *Religion*, 83.

Det handlar alltså om att lämna det gamla livet bakom sig och påbörja 'ett nytt liv', men få ledtrådar ges till hur detta nya liv ser ut. Den intervjuade personen Dejan berättar om en känsloupplevelse- är det möjligtvis så som det nya livet känns? För den som är bekant med Nya testamentet och Pauli texter så vet denne att det främst rör sig om en ny identitet och moralisk omvändelse,¹⁷³ något som går att ana i det tidigare citatet om att människorna var fångna under onda makter, synd och död. Det är dock tveksamt om eleven utan förkunskaper når denna slutsats.

Fler böcker än dessa två nämner den 'inre förvandlingen', men då inte som konsekvens av Jesu uppståndelse. Däremot är de formulerade lika vagt som ovan citat; exempelvis står det att människan i och med dopet 'dör och uppstår' tillsammans med Jesus, och likaså att hon ska "befrias" - men från vad?¹⁷⁴

7.2.4.1 Sammanfattning

De två tydligaste konsekvenserna som beskrivs av Jesu uppståndelse är 1) hans seger över döden och 2) möjlighet till evigt liv för de troende. En tredje konsekvens är det 'nya liv' som den troende får, men någon närmare förklaring till vad detta nya liv innebär ges inte. Det bör även nämnas att det varierar var ovan information går att finna: uppståndelsens implikationer är ofta utspridda inom kapitlet om kristendomen och under olika rubriker. Detta gäller även för citat och återberättande, samt vad som sägs om uppståndelsens centralitet.

7.2.5 Attityder, värderande kommentarer och vetenskap

Som nämnts i metoden för den kvalitativa granskningen så kommer denna sektion att presentera resultaten under två rubriker: *Jesus-narrativet* och *Tro/vetenskap*.¹⁷⁵

7.2.5.1 Jesus-narrativet

10 av 11 läroböcker inleder Jesus-narrativet med att slå fast att Jesus är en historisk person som levde i Palestina och/eller att den främsta informationen om honom går att finna i Bibeln.¹⁷⁶ Därefter börjar berättelsen oftast direkt i stil med 'Jesus föddes i Betlehem...'. Vissa böcker gör tillägget "Enligt Lukasevangeliet föddes Jesus i Betlehem [...]"¹⁷⁷ eller "I kristendomens heliga text, Bibeln [...] kan man läsa att Jesus föddes i ett stall [...]"¹⁷⁸ men oftast är det underförstått att det är från Bibelns synvinkel man berättar. I stora drag flyter berättelsen på relativt ostört, med

173 Se avsnittet 6.2.

174 Jansson/Karlsson, *En mosaik*, 95.

175 Se avsnittet 4.2.5

176 En av böckerna saknade Jesu-narrativ. Se Apelros i Apelros et al., *Din tro*.

177 Exempelvis Rodhe, *Religionskunskap*, 39.

178 Tidman/Wallin, *Relief Livsvägar*, 52.

undantag från några enstaka förklaringar här och var av företeelser och ord som en modern läsare kanske inte känner till (ex. sabbat och synagoga).

När man kommer till Jesu död och uppståndelse har jag upptäckt tre möjliga metoder/berättartekniker som författaren kan ta: 1) plötsligt finns ordet 'enligt' med i beskrivningen av Jesu uppståndelse, ett ord som oftast inte förekommit i Jesus-narrativet någon annanstans bortsett från i inledningen 2) författaren bryter berättelsen genom att lägga in en egen kommentar och 3) författaren använder sig av narratologiska verktyg för att bygga upp en spänning runt uppståndelsen. Dessa tre metoder kommer nu att presenteras.

1) Flertalet av böckerna (7/11) lägger in kommentaren att Jesus uppstod från döden *enligt* kristendom, Bibeln eller de kristna. Användningen av 'enligt' tyder på ett objektivt förhållningssätt och är det korrekta sättet att uttrycka sig på vetenskapligt. Det är skolans skyldighet att tydliggöra vem värderingarna och sakpåståendena tillhör, och då de flesta läroböcker är anpassade efter läroplanen så är detta att författarna garderar sig med att skriva ut 'enligt' i sig inget märkvärdigt. Det som är intressant är dock att detta 'enligt' oftast inte har förekommit i Jesus-narrativet någon annanstans än i inledningen: det vore mer korrekt att framhålla sin objektivitet genom hela Jesus-narrativet och inte endast vid uppståndelsen. Det skulle kunna vara ett sätt att ringa in berättelsen och påminna läsaren om att Jesus-narrativet i sin helhet är berättat utifrån Bibelns perspektiv, men det kan också tänkas att en ovan läsare som inte är medveten om att 'enligt' är ett sätt att uttrycka sig på vetenskapligt, snarare tolkar det som ett uttryck för avståndstagande, d.v.s. att författarna vill göra en distinktion mellan sina egna åsikter och den person de redogör för.

En av de undersökta böckerna, Tidman & Wallins bok, skiljer sig från de andra genom att i högre grad använda sig av detta 'enligt' i samband med uppståndelsen:

Han [Jesus] blev avrättad på ett kors men uppstod sedan från döden, **enligt kristen tro.**¹⁷⁹ /- - -/
Slutligen avrättades han på ett kors, **men de kristna anser** att han sedan uppstod och besegrade döden.¹⁸⁰ /- - -/ Troligen avrättades Jesus i samband med den judiska påskhögtiden år 33 [...] Jesus avrättades på romerskt sätt, genom att spikas upp på ett kors. Efter tre dagar kom Jesus tillbaka från de döda, **enligt kristendomen. Detta kallas för uppståndelsen.**¹⁸¹ /- - -/ Söndag är de kristnas heliga dag. **Enligt den kristna traditionen** uppstod Jesus från de döda på en söndag.¹⁸²

Som tidigare nämnt är det vetenskapligt korrekt att använda sig av ordet 'enligt' när man ska redogöra för ett ämne på ett allsidigt och sakligt sätt, men en överanvändning av ordet kan tvärtom tänkas missuppfattas av eleven som ett sätt för författaren att redogöra för en ståndpunkt som han

179 Ibid, 46. I inledning till kapitlet.

180 Tidman/Wallin, *Relief Livsvägar*; 48. Under rubriken: religionsgrundare.

181 Ibid, 55. Under rubriken: Jesus avrättas.

182 Tidman/Wallin, *Relief Livsvägar*; 73. Under rubriken: årets högtider.

eller hon själv inte håller med om, i ovan nämnda fall att erkänna uppståndelsen som en historisk händelse. För att eleven inte ska förväxla författarnas försök till objektivitet med ett avståndstagande, skulle man kunna tänka sig att det fanns en sektion avsatt för hur de kristna förklarar uppståndelsen och skäl till varför de tar den för sann, detta för att balansera upp överanvändningen av ordet 'enligt' och 'de kristna anser'. Tidman & Wallin har en sådan sektion under rubriken 'Den historiske Jesus' där författarna i korthet berör vad arkeologer och historiker idag anser sig kunna veta om Jesus. Texten inleds med "Fanns det en riktig person någonstans bakom berättelserna?" och avslutas med "Säker kan man inte vara, men det är troligt att det fanns en verklig person kallad Jesus som avrättades under Pontius Pilatus i början av vår tideräkning".¹⁸³ Ingenstans diskuteras Jesu under eller uppståndelse, det enda som nämns är hur lite man vet om Jesus, något som kan tänkas förstärka distanseringen till 'men de kristna anser'. I samma bok medföljer även tre intervjuer med troende kristna där en av intervjuerna mynnar ut i:

Och hon [Ewa] tror det är fullt möjligt att Jesus uppstod från de döda.

- Varför skulle han inte ha gjort det? Allt är ju möjligt!¹⁸⁴

Då boken ingen annanstans ger en djupare förklaring till de kristnas uppståndelsetro så blir Ewas svar representativt för den kristna tron, vilket kan vara olyckligt i sammanhanget då hon inte ger ett särskilt innehållsrikt svar. Som uppståndelsen framställs i denna lärobok så kan det alltså finnas en risk att eleven missuppfattar författarnas försök till objektivitet med att författarna tvärtom visar sin position, nämligen vad eleverna ser som ett avståndstagande. Med ganska stor säkerhet kan vi säga att det antagligen inte var författarnas avsikt: i lärobokens inledning skriver de att medföljande intervjuer inte ska ses som representativa för någon religion,¹⁸⁵ och det bör även noteras att Tidman & Wallin har det tredje högsta textomfånget (4,4 %) och är en av de få läroböcker som väljer att ha en specifik elevuppgift om uppståndelsen. Uppenbarligen försöker de alltså ge uppståndelsen plats och uppmärksamhet i läroboken, något man eventuellt inte skulle ha gjort om man inte ansåg den vara betydelsefull. Däremot är frågan de riktar till eleven något otydlig i sin formulering:

Vilken betydelse för andra människor har Jesus uppståndelse från döden, enligt kristen tro? Vad tänker Ewa om Jesu uppståndelse? Hur förklarar Dejan uppståndelsen?¹⁸⁶

Det är oklart om "andra människor" syftar på människor olika 'mig', d.v.s. läsaren, eller människor

183 Ibid, 55.

184 Ibid, 60.

185 Intervjuerna ska endast utgöra exempel på hur individer kan förhålla sig till sin tro. Se Tidman/Wallin, *Relief Livsvägar*, 1. Det är emellertid tveksamt om läsaren bär med sig denna förståelse: min egna erfarenhet säger att elever oftast inte har för vana att läsa förord utan endast behandlar de sidor de är delegerade till.

186 Tidman/Wallin, *Relief Livsvägar*, 84.

olika kristna.

Vi har alltså sett att 'enligt' är ett sätt att uttrycka sig vetenskapligt och objektivt på, men att en överanvändning av ordet eventuellt kan resultera i en oavsiktlig otydlighet kring textens budskap. 'Enligt' skulle visserligen kunna vara en indikation på ett avståndstagande, men för att få någon större exakthet i detta resultat skulle man behöva undersöka hur författaren generellt använder sig av ordet i läromedlet, men detta ligger utom ramarna för denna uppsats.

Ett mer finkänsligt sätt att inta ett berättarperspektiv är genom det mer subtila citatet: "Ett par dagar efter Jesu död **upplevde lärjungarna** att han hade uppstått från de döda och visade sig för dem",¹⁸⁷ men detta är inte lika vetenskapligt och objektivt uttryckt som användningen av 'enligt'.

2) Den andra metoden i Jesus-narrativet är att gå in och bryta berättelsen när den når uppståndelsen genom att tydligt lägga in sin egna kommentar:

Jesus död och uppståndelse är kärnan i den kristna tron. Fast vad dessa händelser *betyder* finns det olika tankar om. Så var det redan bland de första kristna, det märks i texterna i Nya testamentet. Och så är det än idag.¹⁸⁸

Liksom undren är sanningen om Jesu uppståndelse oåtkomlig för forskningen. Det finns inga bindande bevis för eller emot. Men att Jesus uppstått är en viktig del av den kristna trosläran. De lärjungar som träffade den uppståndne Jesus behövde inga andra bevis. Deras handlingar vittnar om en total övertygelse. På torsdagskvällen sprang de skrämnda sin väg när Jesus arresterades. Följande vecka vågade de offentligt proklamera att den avrättade Jesus uppstått från de döda, och att ett nytt förhållande mellan Gud och människor upprättats. Ur denna förkunnelse växte den kristna religionen fram.¹⁸⁹

Det första citatet tycks inta en neutral position där författaren varken distanserar sig eller gör något närmande, utan endast konstaterar att här finns det rum för tolkning. Det andra citatet konstaterar också att det varken finns bevis för eller emot, men fastslår samtidigt att den kristna religionens ursprung bygger på lärjungarnas övertygelse om att uppståndelsen faktiskt ägde rum. För att knyta an till vad Molander sade om vilken känsla man bär med sig efter en läsning av texten,¹⁹⁰ så kan denna position tänkas indikera för läsaren att uppståndelsen inte kan avfärdas hur som helst: en helt ny religion växte ju fram som följd av denna eventuella händelse. Skulle man byta plats på innehållet i citatet ovan och istället avslutat med 'Liksom undren är sanningen om Jesu uppståndelse oåtkomlig för forskningen... Men att Jesus uppstått är en viktig del av den kristna trosläran' så kan detta tänkas lämna läsaren med en annan slags känsla, nämligen den att författaren

187 Egen markering. Rodhe, *Religionskunskap*, 142.

188 Göth, *Religion*, 79.

189 Alm, *Religionskunskap*, 66.

190 Molander i Selander (red), *Kobran*, 128.

tar avstånd från att uppståndelsen är något som skett historiskt. Således kan vi konstatera att hur man inleder och avslutar en text är viktigt för förståelsen och av ens attitydpåverkan.¹⁹¹

3) Den tredje metoden som går att urskilja i Jesus-narrativet är att författaren tycks bygga upp en dramaturgi runt uppståndelsen, bland annat genom att lägga in ord som inleder kärnm meningar.¹⁹²

Han gravsattes och soldater vaktade graven. **Trots det** var graven några dagar senare tom, Jesus hade uppstått från de döda.¹⁹³

Den slutar med att han döms till döden av den romerska ståthållaren Pontius Pilatus. Han korsfästets på fredagen tillsammans med två andra brottslingar. **Men enligt Nya Testamentet är historien inte alls slut där.**¹⁹⁴

Lärjungarna och andra som trott på Jesus stod ensamma och övergivna. **Nu var tydligen allting slut.**¹⁹⁵

Ovan citat bygger upp en förväntan och nyfikenhet på vad fortsättningen kan vara – intresset är inte att diskutera huruvida uppståndelsen ägt rum eller inte, utan fokus tycks snarare vara att göra omnämnandet av uppståndelsen till en spännande läsning.

Vi kan alltså finna tre olika tillvägagångssätt när det gäller återberättandet av uppståndelsen som en del av Jesus-narrativet: 1) författarnas försök till objektivitet genom användning av ordet 'enligt' 2) försöka inta en neutral position genom att lägga in en egen kommentar och representera olika sidor 3) försöka skapa en spännande läsning runt uppståndelsenarrativet. Kombinationer av dessa tre kan förekomma.

7.2.5.2 Tro/Vetenskap

Inför den här sektionen har materialet avgränsats till de passager där tro/vetenskap nämns explicit i samband med uppståndelsen. Avsnitt som talar generaliserade om vetenskap, Jesu liv och gärningar har därför inte undersökts.

Den första boken vi ska uppmärksamma är Rodhes *Religionskunskap* i vilken det står under rubriken ”Hellenismen”:

I hellenismen blandas grekiska tankar med tankar från olika traditioner, exempelvis egyptiska och persiska. Flera av dem talade, liksom kristendomen, om död och uppståndelse. Det som främst kännetecknade kristendomen i denna religiösa mångfald var att den utgick från bestämda historiska

191 Jämför Hellspong/ Ledin, *Vägar*, 125.

192 Ibid.

193 Egen markering. Thulin, *Religion*, 63.

194 Egen markering. Göth, *Religion*, 79.

195 Egen markering. Berg/Rundblom, *Liv*, 193.

händelser: Jesu liv, död och uppståndelse.¹⁹⁶

Antagligen är det inget medvetet val från författarnas sida att omnämna även uppståndelsen som en historisk händelse. Man kan tänka sig att författarna snarare använder sig av den befästa formuleringen ”Jesu liv, död och uppståndelse” utan någon närmare reflektion. Ett mer korrekt sätt vore kanske att skriva ’Det som främst kännetecknade kristendomen...var att den utgick från vad de kristna anser är bestämda historiska händelser: Jesu liv, död och uppståndelse’.

En lärobok som tydligt närmar sig frågan om tro och vetenskap är *Liv och mening – stora boken* av Berg & Rundblom. Författarna intar där en högst neutral position under rubriken ”Jesus och bibelforskare”.¹⁹⁷ Å ena sidan låter de Bultmann och hans teologi vara exempel på någon som inte tror att uppståndelsen ägt rum, å andra sidan lyfter de fram de som bejakar uppståndelsen och som hävdar att utan övertygelsen om att Jesu faktiskt uppstått så skulle kristendomen aldrig ha kunnat spridas så snabbt. Författarna ger argument för både sidor som ges likvärdigt textomfång, samtidigt som deras egna positioner förblir dolda för läsaren.¹⁹⁸ Detta kan ställas i relation till hur innehållet i Rings bok *Religion och sammanhang* kan uppfattas:

Att Jesus dessutom skulle uppstå från döden motsäger naturligtvis all vetenskaplighet. Kristnas svar är att detta inte faller under logiska och vetenskapliga lagar utan handlar om ett oförklarligt mysterium och om tro.¹⁹⁹

Rings framställning går att tolka på två sätt: å ena sidan kan det uppfattas som att det i ovanstående passage finns tydligt nedvärderande undertoner, vilka då skulle förstärkas av titeln ”Var finns logiken?” som kan uppfattas som något sarkastisk i sammanhanget. Även om flertalet kristna säkerligen skulle instämma i att uppståndelsen är ett mysterium, så kan förstärkningen ’oförklarligt mysterium’ upplevas som något överflödigt i sammanhanget då ’mysterium’ i sig självt innebär något oförklarligt. Att uppståndelsen motsäger vetenskapliga lagar är en sak, men det är tveksamt om kristna skulle svara att uppståndelsen inte faller under ’logiska lagar’, då faktumet att Gud skulle ge liv till det som är dött är något som för många inom bibliskt sammanhang är allt annat än just ologiskt.²⁰⁰ De kristnas svar kan också uppfattas som om de försöker bortförklara vetenskapen genom att ta sin tillflykt till ’tron’, och på sättet de kristnas svar är formulerat så försätts de kristna i en position där de är tvungna att välja mellan antingen tro eller vetenskap. Att Ring sedan använder förstärkande ord såsom ’motsäger naturligtvis’ kan enligt Hellspong & Ledin vara ett sätt att hävda

196 Rodhe, *Religionskunskap*, 150.

197 Se Berg/Rundblom, *Liv*, 201-202.

198 Vill dock poängtera att boken är utformad för både A+B-kursen, vilket kan förklara denna fördjupning i ämnet tro/vetenskap.

199 Ring, *Religion och sammanhang*, 94.

200 Jmf. Rom 4:17 ff. i Wright, *The Resurrection*, 246.

sin egen auktoritet,²⁰¹ och lägger man då ihop alla ovan resonemang så kan det resultera i en tolkning av texten där författaren framställer de kristnas tro på Jesu uppståndelse som ett orimligt alternativ.²⁰²

Å andra sidan kan samma textpassage ge en indikation på en författare som tvärtom delar de kristnas tro, men som i sitt professionella författarskap försöker inta en objektiv position och avskärma sig från sina egna åsikter. Formuleringen ”motsäger naturligtvis” skulle då istället kunna tolkas som ett försök att inta de icke-troendes perspektiv.

Det är även intressant att jämföra dessa två tolkningar av texten med bokens omfång av uppståndelsen: omfånget i denna bok är nämligen det minsta av dem alla, endast 1,5 %. Omfånget kan dock fungera som stöd för båda positioner: håller man sig till den första tolkningen av texten kan det lilla omfånget tänkas spegla en författare som inte ser uppståndelsen som speciellt viktig för kristendomen. I den andra tolkningen kan det knappa omfånget istället tänkas vittna om ett krampaktigt försök från författarens sida att inta en objektiv roll och inte ge en utläggning om något som han egentligen är ivrig att tala om.

Jag vill dock betona att syftet inte är att undersöka och argumentera för vilken tro ovan läroboksförfattare kan tänkas ha – detta är ointressant för min uppsats - syftet är att undersöka vilka *tolkningar* eleven kan tänkas göra efter en läsning av läroboken, och jag har här visat att tolkningarna mycket väl kan bli av psykologiserade karaktär. Jag kan nu nämna att Ring exempelvis är känd som kristen musiker och har tidigare arbetat som präst, och med denna förkunskap väger självklart den ena tolkningen mer än den andra.²⁰³ Anledningen att jag väntat med denna information är för att jag har velat visa att utdragen ur Rings bok kan tolkas på olika sätt.

En lärobok som tar sig an försöket att förklara hur kristna uppfattar uppståndelsen är *Din tro eller min* där Erica Apelros skriver:

Det sägs t.ex. [...] att han inte bara dog utan också blev levande igen. [...] Kan sådant verkligen ha hänt? En del tycker att Jesus sa många bra saker [...] men tror inte på de övernaturliga berättelserna om honom [...] Berättelsen om uppståndelsen kan man då tolka som en bild för att livet går vidare och det goda segrar. [...] Men för många andra är det livsviktigt att tro att Jesus uppståndelse faktiskt har ägt rum. Varför? Jo, eftersom man tror att Jesus budskap inte bara gäller hur vi ska leva i den här världen, utan också hur vi ska få ett evigt liv tillsammans med Gud.²⁰⁴

Denna lärobok lyfter fram en mer nyanserad bild av hur uppståndelsen kan uppfattas av troende. Det kan samtidigt nämnas att boken har ett relativt litet omfång om uppståndelsen (2,8 %). Men

201 Hellspong/Ledin, *Vägar*, 171.

202 Ibid, 170-171.

203 Se Rings egna hemsida: www.borgering.se (17 jan 2014, 10:50).

204 Apelros i Apelros et al., *Din tro*, 57.

även ovan citats formulering vacklar något: antyder den att hoppet om ett evigt liv inte är förenligt med en symbolisk tolkning av uppståndelsen?

Mer skulle kunna sägas om relationen mellan tro/vetenskap, vilket är ett ämne som de flesta läroböcker någon gång berör. Jag är medveten om att jag säkert skulle få tillgång till mer information om attityder och värderingar om jag undersökte de ställen där detta diskuteras mer allmänt (Jesu underverk, botande etc.), men då detta inte är syftet med uppsatsen så faller det utanför ramen för denna undersökning.

7.2.5.3 Sammanfattning

När det gäller Jesus-narrativet kunde vi notera tre olika, men inte uteslutande, tillvägagångssätt hur man närmade sig uppståndelsen: 1) intagandet av en objektiv berättarposition med hjälp av ordet 'enligt' 2) byte i berättarperspektivet genom tillägg av egna kommentarer 3) dramatisering av uppståndelseberättelsen.

Går vi utanför resultaten som går att finna i Jesus-narrativet så visades hur samma textpassage kunde ge upphov till radikalt olika tolkningar av attityder och värderingar i samband med framställningen av Jesu uppståndelse. Den gemensamma problematiken för såväl Rings *Religion och sammanhang* som Tidman & Wallins *Reliefs Livsvägar* var att författarna i försöket att framställa Jesu uppståndelse så objektivt som möjligt – om detta nu var syftet – gav upphov till en tvetydighet runt textens innehåll och hur den skulle tolkas. Inte heller fanns det ett tydligt samband till böckernas omfång av uppståndelsen: Ring har det lägsta textomfånget och Tidman & Wallin har ett av de större, och hur man väljer att tolka relationen däremellan är olika.

Majoriteten av läroböckerna presenterar dock sitt innehåll på ett neutralt sätt som inte känns forcerat, så att författarnas egna åsikter och intentioner förblir dolda för läsaren.

8. Analys och diskussion

Då det föregående kapitlet varit rätt omfattande så har jag valt att inleda analysen med hur olika teoretiker och pedagoger mer allmänt har närmat sig innehållet i kristendomen och vilken didaktisk modell de förespråkar gällande undervisning i ämnet, vilket ger läsaren chans att 'återhämta' sig och få lite distans från de många resultat som presenterats. Därefter sker den huvudsakliga analysen av resultaten och en fortsatt diskussion kring dessa. Avslutningsvis kommer jag att ge förslag på framtida forskning. Analysens struktur är som följande: 1) Pedagogik, didaktik och kristendom 2) Jämförelse mellan läroböckerna 3) Tron på Jesu uppståndelse och styrdokumenterna 4) Läroböckernas didaktiska användningsområden samt pedagogiska slutledningar 5) Jesu uppståndelse – centralt tema eller detalj?

8.1 Pedagogik, didaktik och kristendom

Det behöver inte sägas att religion är ett omfattande ämne. Kristen tro har att göra med ens hållning till livet som helhet, vilket innebär konsekvenser på såväl moraliska, politiska, kulturella, filosofiska, sociala och individuella plan.²⁰⁵ Kristendomen är med andra ord inget som kan stängas in i en specifik sektor i livet. Religionspedagogiken måste därför avgränsas för att bli hanterbar, och avgränsningen består i den begränsade tematik och fokusering man går in med.²⁰⁶ Författarna till *How do I teach RE* ger exempel på två tillvägagångssätt: antingen ”the systems approach” eller ”the life themes approach”²⁰⁷ och för min uppsats är den förstnämnda av intresse.²⁰⁸ Eftersom det är alldeles för omfattande att försöka diskutera kristendomens alla delar så rekommenderar författarna att man ska utgå från en eller några enstaka aspekter inom det kristna trossystemet, men som kan ge sken över den större helheten.²⁰⁹ De tar dopet som exempel, men jag menar att de likväl skulle kunna välja uppståndelsen; Domet med dess ritualer och symboler kan ge ljus över kristendomens syn på tillhörighet, ansvar, identitet och hopp. Poängen är inte att få så detaljerade stoffkunskaper som möjligt inom ett visst ämne, utan det centrala är att fördjupningen leder till en större förståelse för kristendomen som helhet, skriver författarna till *How do I teach RE*.²¹⁰

Detta går hand i hand med de teorier som jag inledningsvis presenterade i kapitel 3 samt samspelar med Cloutiers Notre Dame-liknelse. Det kristna budskapet är enligt författarna till *Religionspedagogikk: Tolkning, undervisning, oppdragelse* nedtecknat i Bibeln med fokus på ett visst antal händelser och handlingar, och enligt Asheim & Mogstad så framställer inte de bibliska texterna dessa handlingarna för att de illustrerar meningen, utan för att de *är* meningen.²¹¹ Av alla händelser frammålar de Jesu uppståndelse som den viktigaste för kristendomen, vilken är ”budskapets horisont”.²¹²

Jag vill även nämna en viktig poäng som Garth m.fl. tar upp i sin bok: oavsett vilket ämnesområde eller stoff man väljer att undervisa om i skolan, så är det viktigt att reflektera över hur man väljer att rubricera den, och i vilket syfte man väljer att medberäkna det speciella ämnesområdet. Ska man exempelvis behandla ’nattvarden’ så avråder de från att titulera den ”holy communion”, eftersom rubriken är otydlig och inte indikerar för eleven vad syftet är med ämnesområdet. Istället föreslår de titeln ”sharing a special christian meal” som visar att det är gemenskapen och delandet som är i fokus. På liknande sätt skulle rubriken ’domet’ kunna

205 Asheim/Mogstad, *Religionspedagogikk*, 16-17.

206 Ibid.

207 Garth et al., *How*, 40-41.

208 ”The life themes approach” utgår från den mänskliga erfarenheten och upplevelsen av ett visst område inom religion, medan ”the systems approach” utgår från ett specifikt kristet tema – exempelvis uppståndelsen.

209 Garth et al., *How*, 40, 43-44.

210 Ibid, 43.

211 Asheim/Mogstad, *Religionspedagogikk*, 150-151.

212 Ibid, 151.

omtituleras till 'vad är ett sakrament?' vilket tydligt markerar vad syftet med ämnesområdet är.²¹³ När det kommer till Jesu uppståndelse kan då en tänkbar rubrik vara 'grunden till den kristna tron' eller 'de kristnas bekräftelse på att Jesus var Messias'.

8.2 Jämförelse mellan läroböckerna

Majoriteten av läroböckerna (11/12) har klargjort, genom explicita uttalanden, att uppståndelsen är central för kristendomen eller åtminstone har en viktig roll i den kristna tron. Den naturliga följdfrågan är då *varför* den är central. Här blir läroböckerna mer tvetydiga. Bortsett från de motsägelser som finns i läroböckerna så uppger näst intill alla läroböcker (11/12) att uppståndelsen enligt kristendomen innebar en seger över döden (och i förlängningen evigt liv som alla de troende kan få del av²¹⁴), men endast 2 av 12 nämner att uppståndelsen var en slutgiltig bekräftelse på att Jesus ansågs vara Messias. Ändå är det just här som Paulus lägger sin tyngd, skriver Wright. För Paulus tycktes de två viktigaste konsekvenserna av Jesu uppståndelse vara bekräftan på Jesu messiaskap, samt det nya liv och identitet som den kristne får.²¹⁵ I svensk översättning, liksom i engelsk, så har grekiskans Χριστός translittererats till 'Kristus' istället för 'Messias', vilket kan tänka sig förringa den fokuseringen på Jesu messiaskap som Paulus tycks ha.²¹⁶ I Paulus texter återfinns nämligen frasen 'i Kristus/ i Kristus Jesus' 83 gånger vilket kan jämföras med 'i Herren' som endast återfinns 47 gånger.²¹⁷ Det finns även en hel del olika varianter på 'i Kristus' som exempelvis 'med Kristus' och 'genom Kristus' som förekommer i hög utsträckning, vilka syftar till att peka på den nya sfär i vilken det kristna livet är att finna.²¹⁸

Paul evidently felt himself to be caught up 'in Christ' and borne along by Christ. In some sense he experienced Christ as the context of all his being and doing.²¹⁹

Den inre förvandlingen, det nya liv som den kristne får, nämns bara i två böcker som följd av Jesu uppståndelse och dessutom i väldigt vaga ordalag. Det är emellertid intressant att nämna att dessa två böcker dessutom är de två i vilka det står att Jesu uppståndelse är en bekräftelse på Jesu messiaskap, vilket gör dessa två läroböcker ensamma om att nämna de konsekvenser av Jesu

213 Garth et al., *How*, 48.

214 6 av 12 böcker.

215 Wright, *The Resurrection*, 734-744; Dunn, *The Theology*, 400.

216 Wright, "The Letter", 415.

217 Det är viktigt att poängtera att 'Kristus Jesus', precis som 'Herren Jesus', inte ska ses som ett egennamn som Jesus tilldelats: tituleringarna bär på olika betydelser och konnotationer där 'Kristus' är den mest dominerande genom Paulus texter. Se Dunn, *The Theology*, 396 ff; Wright, "The Letter", 415. Variationer i läsarter och vilka brev man tillskriver Paulus kan självklart resultera i en annrolunda statistik, men siffrorna ger ändå en indikation på förhållandet mellan olika tituleringar av Jesus och visar att fokuseringen på Messiaskapet är tydlig.

218 Dunn, *The Theology*, 396-400; Wright, "The Letter", 537.

219 Dunn, *The Theology*, 400.

uppståndelse som Paulus anser vara de viktigaste.²²⁰ Och då har de ändå inte lyckats förklara på ett tydligt sätt vad inre förvandlingen innebär (se avsnitt 7.2.4).

Den tydligaste konsekvensen för den kristne enligt läroböckerna (6/12), är möjligheten till evigt liv. Läroböckerna fokuserar således på det eskatologiska hoppet den kristen har, snarare än det levda livet här och nu vilken Paulus tycks fokusera på. Detta är något olyckligt då styrdokumentet till stor del kretsar kring människors identiteter och hur religionen påverkar de troendes liv. Det skulle alltså vara till läroböckernas fördel att inberäkna det rika omfång om relationen mellan Jesu uppståndelse och de kristnas nya identitet som beskrivs av Paulus, om läroböckerna är skrivna i syftet att korrelera med innehållet i kursen. Vidare skriver Apelros om kristendomens spridning:

Efter Jesus död blev denna grupp [lärjungarna/kvinnorna] kärnan i den rörelse som fortsatte förkunna hans budskap: den kristna kyrkan.²²¹ /- - / **Efter Jesus död** spred sig kristendomen snabbt över hela det dåtida romarriket.²²²

Ingenstans nämns det att uppståndelsen inom kristendomen eventuellt var startskottet som gjorde att lärjungarna gick ut och började förkunna hans budskap. I citaten ovan framgår det inte heller att lärjungarna trodde att han hade uppstått. Indirekt förmedlas en rätt missvisande bild av kristendomen, nämligen den att det kristna budskapet redan var 'färdigt' och spreds oberoende av uppståndelsen. Det kan även ge bilden av att Jesu lärjungar och apostlar var villiga att ge sitt liv för blott en moralisk förebild, något som inte stämmer överens med kerygmat i Apostlagärningarna och hos Paulus, vilken koncentreras runt Jesu död och uppståndelse.²²³ När Wall skriver om Apostlagärningarna och Pauli predikan i Aten, där Paulus i slutet nämner uppståndelsen, så sägs det att folket hånade honom eftersom uppståndelsen i den hellenistiska världen var en högst löjlig tanke - ändå är det just *här* som budskapet tar sin utgångspunkt i Nya Testamentets texter, enligt Wall.²²⁴ För Wright är det oerhört viktigt att budskapet om Jesu uppståndelse inte utelämnas, eftersom Jesu person då begränsas till en moralisk förebild och visdomslärare, snarare än den utlovade Messias vilken är startpunkten för en ny tidsålder och för ett nytt rike för de kristna, skriver han.²²⁵

Det förefaller alltså som att mycket av kristendomens innehåll går förlorat i läroböckerna och att uppståndelsen bara blir ett i raden av Jesu under. Detta gör att jag ställer mig tveksam till om läromedelsförfattarna verkligen förstår vikten och betydelsen av Jesu uppståndelse för kristendomen.

220 *Relief Livsvägar, Religionskunskap för kurs 1* (Tidman/Wallin) och *Religion 1* (Thulin/Elm).

221 Apelros i Apelros et al., *Din tro*, 55. Direkt efter inledning under rubriken: Jesus.

222 Egen markering. Apelros i Apelros et al., *Din tro*, 58. Under rubriken: Kristendomens framväxt.

223 Se avsnittet 6.2; Wall, "The Acts", 63, 66; Wright, *The Resurrection*, 266, 734-735,

224 Wall, "The Acts", 246.

225 Wright, *The Resurrection*, 266, 734-735.

Samma slutsats går att nå från ett annat håll: Vi har sett att de flesta läroböcker skriver ut uppståndelsen som central och viktigt för den kristna tron, men trots detta vill jag mena att uppståndelsen ändå inte får denna genklang i läroböckerna. Anledningen är att informationen om uppståndelsen ofta är utspridd på flera sidor och under olika rubriker. En lärobok skulle därför i teorin kunna säga att Jesus besegrade döden och att de troende kan få evigt liv, att det var en bekräftelsen på att han var den utlovade Messias och startpunkten för den kristna missionen, men ändå inte nå ut i sitt budskap om att uppståndelsen är central för kristendomen då delarna inte står tillsammans. Dessutom utelämnar majoriteten av läroböckerna uppståndelsen i sin inledning och i rubrikerna. Såvida man inte gör en djupstudie om uppståndelsen i läroboken, likt den jag gör nu, så vill jag våga påstå att dess centralitet faktiskt går förlorad i de flesta läroböcker.

Vidare har majoriteten av läroböckerna en homogen framställning av Jesu uppståndelse när det gäller attityd, värderande kommenterar och förhållandet till tro/vetenskap, och materialet är framlagt på ett neutralt sätt vilket gör att författarens egna position förblir dold för läsaren. Ytterligheter kan dock finnas beroende på hur man väljer att tolka framställningen i *Din tro eller min* (av Apelros m.fl.) och *Religion och sammanhang* (av Ring), där vi har visat att texterna kan ge upphov till radikalt olika tolkningar av vilken attityd författaren kan tänkas ha till ämnet.²²⁶ Jämför vi texternas innehåll med böckernas omfång, noterade vi att den första boken hade ett rikt textomfång av framställningen av Jesu uppståndelse, vilket eventuellt går att förklara med det faktum att den vänder sig till såväl A som B-kursen, och då förväntas diskutera information mer ingående än vad en bok för grundkursen gör. Men det förklarar i så fall inte varför Rings bok *Religion och sammanhang* har det lägsta textomfånget, då även denna bok är författad till att fungera som underlag för två kurser. Jag nämnde tidigare att Ring är känd som kristen musiker och det skulle kunna tänkas att även författarna till *Din tro eller min* delar de kristnas uppståndelsetro, men i så fall använde de olika tillvägagångssätt för att dölja sin positionering.²²⁷

Det är visserligen ingen nyhet att en text tolkas olika av sina läsare, men i ett lärosammanhang borde kravet på tydlighet vara en av de främsta kriterierna i utformningen av ett läromedel, och på den punkten har således både Ring och Tidman & Wallin misslyckats när det gäller framställningen av Jesu uppståndelse.

Jag vill fälla den kritik som så många tidigare granskningar av läromedel har gjort, nämligen det att lärobokens försök till att täcka in så många delar som möjligt i religionen skymmer, snarare än synliggör, de viktiga budskapen.²²⁸ Jag hade önskat ett försök till att arbeta mer tematiskt inom religionen och på så sätt närma sig den teori vilken min uppsats bygger på, nämligen att genom

226 Som tidigare nämnt är författarens egentliga position inte intressant för denna uppsats, däremot vilka tolkningar som kan tänkas göras om författaren utifrån en läsning av texten.

227 Se avsnittet 7.2.5.3

228 Se avsnittet 5.2.1 samt 5.2.2

elementarisering finna exemplariska exempel som kan fungera som utgångspunkt för att nå det centrala innehållet i religionen. Vad som däremot bedöms som 'centralt innehåll' är upp till läroboksförfattarna, och det skulle minst nog bli ett spännande utbud på marknaden om fler författare valde att arbeta tematiskt inom en religion. En önskan om mångfald i läroboksutgivningen har redan förts fram av Läromedelsöversynen 1988, för att på så sätt åstadkomma ett utbud som passar olika undervisningsmetoder.²²⁹

8.3 Tron på Jesu uppståndelse och styrdokumentet

Att i undervisningen lyfta fram Jesu uppståndelse gör flera av läroplanens centrala punkter rättvisa. Börjar vi inom kursen Religionskunskap 1 så är det lätt att se var uppståndelsen passar in under det centrala innehållet: dels är den ett av kristendomens mest utmärkande kännetecken och den fungerar som naturlig utgångspunkt när det gäller att synliggöra och diskutera relationen mellan tro och vetenskap. Inom detta forum kan man även diskutera den inre mångfalden i religionen, d.v.s. hur olika kristna ser och tolkar uppståndelsen på. Ovan punkter harmoniserar med kunskapskraven för betyget E, där eleven översiktligt ska redogöra för kristendomens kännetecken samt för olika uppfattningar om relationen religion/vetenskap.²³⁰

Den andra beröringspunkten med ämnesplanen är förhållandet mellan uppståndelsen och identitet, ett förhållande som var oerhört viktigt för åtminstone Paulus.²³¹ Det står att kursen ska beröra hur individer och grupper identifieras utifrån exempelvis "skriftliga källor, traditioner och historiska och nutida händelser", och i ett nutida perspektiv kan tänkas att för den troende så är det ytterst svårt att inte ta ställning till, eller åtminstone inte reflektera, över ens egna förhållningssätt till Jesu uppståndelse. Ett bejakande av uppståndelsen kan innebära en livsåskådning där man tillåter gudomlig inblandning i världen, vilket självklart formar individen annorlunda gentemot sin omgivning och sina förväntningar av den, i relation till någon som strängt förnekar gudomligt inflytande. Det finns även utrymme att diskutera och jämföra den nya identitet som Paulus tillskriver den kristne som följd av uppståndelsen med hur nutida kristna upplever betydelsen av dessa ord i sin egen livssituation. Men det är inte bara den troende som involveras: 'Jesu uppståndelse' är en känsloladdad fras som är svår även för andra människor att inte reagera på, då de flesta har en relation till eller åtminstone åsikter om Bibeln och dess budskap.

Vidare kan man genom en djupare analys av uppståndelsen nå relationen mellan religion och dess förhållande till kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet etc., då uppståndelsen inom Paulinsk

229 Ds 1988:22, 79-80.

230 Eleven kan även, beroende på hur djup han eller hon gör analysen, nå övriga betyg (D, C, B, A).

231 Se avsnitten 6.2 samt 7.2.4.

teologi innebar att skiljemuren bryts ner mellan 'jude och grek' och att alla är 'ett i Kristus'.²³² Detta kan ledas vidare till de kristnas värdegrund, vilken bland annat bejakar alla människors lika värde. Dock kan detta problematiseras, för när Dunn redogör för Pauli teologi förklarar han att jämlikhet i Kristus inte raderar funktion och roll, d.v.s. en jude förblir jude på samma sätt som en slav förblir slav. Distinktionerna försvinner inte, men det ena är inte mer värt än det andra i frågan om privilegier inför Gud, skriver Dunn.²³³ Här finns det således chans att upptäcka ett djupare samband mellan religion och individ och få en mer nyanserad bild av identitet, som gör att eleven kan nå de högre kunskapskraven. På samma sätt kan man diskutera den fråga som lyfts i ämnesplanen i samband med intersektionalitet, nämligen om religionen antingen legitimerar eller motverkar sociala skillnader.²³⁴

Om vi lämnar kunskapskraven och ser mer övergripande på kursplanen, så står det i dess inledning att ämnet ska behandla "trons [...] betydelse för individers upplevelse av mening och tillhörighet". Där är det inte svårt att se att en uppståndelsetro kan tänkas ena människor i en allt mer sekulariserad värld, och som jag visat i avsnittet 6.5 så kan tron på Jesu uppståndelse bland annat ge hoppet om evigt liv och känslan av att det finns ett syfte med våra jordiska liv och vart historien är på väg.

Slutligen, om vi ser på läroplanen för gymnasiet, så har uppståndelsen den funktionen att den hjälper individen att få en överblick och se ett sammanhang i den kristna tron, den tvingar eleven att tänka kritiskt, samt öppnar upp möjligheten att främja förståelse för andra människor och deras tro. Detta gör uppståndelsen till en högst relevant och spännande utgångspunkt för kristendomsundervisningen. Som Garth m.fl. skriver:

"Broad general concepts and ideas are build up from limited concrete examples, and it is possible to use the same basic topic in a number of different ways at different levels of understanding"²³⁵

8.4 Läroböckernas didaktiska användningsområden samt pedagogiska slutledningar

Svenska Nationalencyklopedin definierar didaktik som "*läran om undervisning; undervisningens och inläringens teori och praktik*".²³⁶ I läroplanen står det att eleven måste få "möjlighet att få överblick och se sammanhang, vilket elevernas kunskapsutveckling är beroende av",²³⁷ något som säkerligen både Klafki och Olingdahl skulle hålla med om, då de betonar vikten av att finna specifika exempel som kan ge sken över den större helheten.

232 Dunn, *The Theology*, 592-593.

233 Ibid.

234 Se avsnitt 2.2.2.

235 Garth et al., *How*, 46.

236 www.ne.se/didaktik, 29 nov 2013, 9:30.

237 Lgy11, 2011, 11.

Läroböckerna uppfyller detta halvvägs: i sitt omfång ger de visserligen eleven en överblick över kristendomens olika delar, men något samband mellan delarna tycks inte ges, åtminstone inte om vi ser till uppståndelsen och vilken betydelse den skulle ha för kristendomen. Enligt Klafki är det *fundamental* det centrala i den kristna tron och det som bör styra stoffet. Stoffet, i sin tur, ska endast finnas där för att underlätta förståelsen av det fundamentala.²³⁸ Problematiken som uppstår i läroböckerna är att man inte kan avgöra huruvida uppståndelsen tillhör stoffet eller de fundamentala kunskaperna.

Omfånget av uppståndelsen spelar självklart roll för eleven, eftersom det avgör hur mycket eleven får läsa om uppståndelsen. Resultatet visar att böcker med ett lågt omfång tenderar i att omnämna uppståndelsen som mindre central än övriga böcker, men samtidigt får vi inte glömma att de böcker som omnämner uppståndelsen som central ofta har ett omfång som är utspritt, vilket resulterar i en reduceringen av samma centralitet. Jag har redan flertalet gånger nämnt Molander i denna uppsats, men hans fråga om vad läsaren bär med sig efteråt kan vara en nyckelfråga i detta sammanhang.²³⁹ Om omfånget text och bild inte utgör en garanti på att budskapet lyfts fram, så borde placeringen bli desto viktigare. Uppståndelsen borde därför förekomma i textpassager där det ökar chansen att eleven minns den efteråt. Hellspong & Ledin ger exempel på sådana placeringar: i rubriker, inledningar och avslut.²⁴⁰ I kombination med detta blir innehållet självklart av betydelse, eftersom det sätter prägel på vilket sätt eleven kommer ihåg behandlingen av ämnet. Således menar jag att en lärobok i princip skulle kunna nöja sig med att nämna uppståndelsen endast en gång utan att förvanska dess centralitet, så länge den gör det på ett välgenomtänkt och strategiskt sätt.

Jag vill även nämna den didaktiska betydelsen av och/eller bristen på hur rubriker är formulerade, något jag redan berört under sektionen 8.1. Att placera uppståndelsens kärnmeningar under en rubrik som ”Grundtankar”²⁴¹ gör sig väl eftersom rubriken och dess innehåll då stämmer överens. Likaså är det enkelt att förstå syftet med en text som har rubriken ”Vem var han?” (Jesus) och som besvaras genom att han var en person vars uppståndelse gav möjlighet till evigt liv för alla människor enligt kristendomen.²⁴² Det är däremot inte lika fruktsamt att nämna att uppståndelsen ger evigt liv under en rubrik som ”Jesus avrättas”²⁴³ eller att under rubriken ”Vad betyder Jesu död?” skriva att han uppstår och besejrar döden.²⁴⁴ Enligt författarna till *How do I teach RE?* ska rubriken på ett tydligt sätt visa vad syftet med innehållet är, och innehållet i rubriken och brödtexten

238 Asheim/Mogstad, *Religionspedagogikk*, 158-159.

239 Molander i Selander (red.), *Kobran*, 128.

240 Hellspong/Ledin, *Vägar*, 121 ff.

241 Jansson/Karlsson, *En mosaik*, 77.

242 Berg/Rundblom, *Liv*, 200.

243 Tidman/Wallin, *Relief Livsvägar*, 55.

244 Ring, *Religion och sånt*, 84.

måste då korrelera.²⁴⁵

Att en del böcker inte framställer uppståndelsen på ett allsidigt och sakligt sätt behöver inte betyda att läroboken är sämre ur ett undervisningsperspektiv. Det är inte bokens innehåll som avgör om den är bra eller inte, utan det är vad läraren väljer att *göra* med den.²⁴⁶ Martin Johansson skriver i en rapport från Läromedelsnämnden att en bra lärobok inte definieras av ”att den är medryckande, välskriven, sakligt korrekt eller något i den stilen. Läroboken är en bruksvara och den är bra om den fungerar i de klassrum den används, annars inte.”²⁴⁷ En lärobok som inte redovisar för uppfattningar om uppståndelsen på ett tillfredsställande sätt kan visa sig vara en bra utgångspunkt för en lärarledd diskussion om ämnet, där eleven utvecklar sina kunskaper i att kritiskt granska källor, vilket också är ett mål i kursplanen. Däremot är det kanske osäkert om samma bok lämpar sig lika väl som primärkällan inför ett prov och dit eleven hänvisas för att finna svaret till sina hemläxor. Som tidigare nämnt är läroboken auktoritativ i sin roll som kunskapsförmedlare och visar det sig att skolan använder sig av en lärobok där innehållet är allt för vinklat eller partiskt och där eleven inte ges möjlighet att uppmärksamma eller diskutera detta, så har skolan inte uppföljt sitt uppdrag i att aktivt motarbeta all form av diskriminerande behandling och presentera kunskaper på ett allsidigt och sakligt sätt. Allt grundar sig i huruvida läraren är medveten om lärobokens innehåll, vilken kunskap läraren försätter eleverna med, och hur läraren går vidare med denna.

8.5 Jesu uppståndelse: centralt tema eller detalj?

Nu har vi nått den sektion i vilken jag tänker besvara den fråga vilken är titeln för denna uppsats, nämligen om Jesu uppståndelse är ett centralt tema eller detalj i läroböckerna. Om man endast utgår från resultaten så vill jag påstå att det är svårt att avgöra, då böckernas omfång och resultaten från den kvalitativa undersökningen inte är entydiga. Att informationen om uppståndelsen dessutom är utspridd i kapitlet om kristendomen och saknas i inledningen och i rubriker, underlättar inte uppgiften att besvara frågan om dess centralitet. För att få någon klarhet i frågan måste jag således ta hjälp av vad tidigare forskare och kyrkofäder har skrivit om uppståndelsen och dess betydelse för kristendomen. Vi har redan läst i avsnittet 6.2 där Wright och Dunn redogör för Pauli teologi, att utan uppståndelsen så vore kristendomen meningslös samt att uppståndelsen var den slutgiltiga försäkran på att Jesus var Messias.²⁴⁸ Med denna försäkran och iklädda en ny identitet gick lärjungarna ut och spred det kristna budskapet i vetskap om att de eventuellt skulle komma att utstå förföljelse, och kyrkofäderna Ignatius och Athenogoras skriver att de var beredda att gå i döden för

245 Garth et al., *How*, 48.

246 Jmf. ”Läraren har det primära ansvaret för att undervisningen blir saklig och allsidig.” Ds 1988:24, 81.

247 Ds 1988:24, 35.

248 Wright, *The Resurrection*, 331-332, 729-730, 733; Dunn, *The Theology*, 235.

deras övertygelse om att Jesus hade uppstått och därmed bevisad vara Messias.²⁴⁹

Även om tron på Jesu uppståndelse idag har blivit ifrågasatt och tagit sig nya uttryck hos många kristna, så visar ändå den pågående debatten att Jesu uppståndelse fortfarande är högst aktuell och central för den kristna tron.

Historien vittnar således om att Jesu uppståndelse har varit och kanske fortfarande är, den mest centrala dogmen i den kristna tron. Men då det endast skrivs i 2 av 12 läromedel att uppståndelsen var en bekräftelse på att Jesus var Messias och resulterade i en 'inre förvandling' för de kristna, en ny identitet, så blir det tydligt att läroboksförfattarna inte förstått uppståndelsen centralitet för kristendomen. De har inte förstått att uppståndelsen utgör kärnan i den kristna tron, grunden till att kristna tror att Jesus är Messias. Jesu uppståndelsen har, från att i historien varit grundstenen i kristendomen, reducerats till en detalj i läroböckerna.

8.6 Förslag på framtida forskning

Jag har flertalet gånger i denna uppsats berört förhållandet mellan Jesu död och hans uppståndelse, och för att få en ännu tydligare förståelse för vilken funktion och betydelse uppståndelsen har i läromedlet så vore det önskvärt om detta kunna undersökas i relation till Jesu död. Likaså vore det meningsfullt att undersöka hur *lärnarnas* undervisning om uppståndelsen såg ut, samt hur *eleverna* uppfattar den, för att se om dessa två perspektiv överensstämmer med den roll och funktion som läroböckerna vill ge uppståndelsen. Det är ju i samverkan mellan de tre som ett större lärande kan ske, och det är först i studiet av dessa som man kan närma sig den betydelse som uppståndelsen kan tänkas få i kristendomsundervisningen.

Vidare har jag argumenterat för att uppståndelsen är en central del, om inte den mest centrala, i förståelsen av kristendomen, och det vore självklart spännande att utmana denna tanke genom att ställa den i relation till vad *eleverna* uppfattar som det mest väsentliga i kristendomsundervisningen.

Jag har även förespråkat att fler läroboksförfattare borde framställa sitt material tematiskt, men hur detta rent *praktiskt* skulle gå tillväga kvarstår att undersöka.

Denna uppsats kan alltså fungera som en språngbräda till flera nya ingångar och forskningsområden, säkert till fler än jag ovan gett exempel på. Vidare hoppas jag att mitt resultat kan användas inom den bredare forskningen och likaså finnas till hjälp och underlag när man utformar nya läromedel.

249 Se avsnittet 6.2.

9. Sammanfattning

I denna studie undersöks hur Jesu uppståndelse framställs i 12 läromedel för religion på gymnasiet. Undersökningen omfattar både en kvantitativ och en kvalitativ del, där såväl text - och bildomfång som innehåll har undersökts. Även värderingar och attityder har undersökts om dessa kommer till uttryck i läromedlet. Syftet med denna granskning har varit att undersöka vilken betydelse för kristendomen som läroboken vill ge uppståndelsen och hur väl denna stämmer överens med hur den tidiga och nutida kyrkan kan tänkas uppfatta den. I analysen visas även läroböckernas didaktiska användningsområden samt vilken funktion dogmen om uppståndelsen fyller i relation till läroplanen.

Överlag redogör läroböckerna om uppståndelsen på ett sakligt och neutralt sätt. Det finns inget tydligt samband mellan böckernas omfång och de attityder och värderande kommentarer som speglas i framställningen av Jesu uppståndelse, men däremot finns det en tydlig tendens som visar att böcker med lågt textomfång saknar en bild av uppståndelsen.

Majoriteten av de undersökta böckerna omnämner uppståndelsen som central för den kristna tron. Detta uttrycks främst genom formuleringar att de kristna ser uppståndelsen som Jesu seger över döden samt möjligheten till evigt liv. Centraliteten förlorar emellertid lite av sin kraft då omfånget är utspritt och uppståndelsen sällan nämns i bokens rubriker eller inledning till kapitlet.

I jämförelsen med hur den tidiga kyrkan betraktade uppståndelsen så blir det tydligt att framställningarna i läroböckerna inte ger en rättvis bild över hur viktig Jesu uppståndelse var och till stor del fortfarande är för de kristna. Endast 2 av 12 läroböcker nämner att uppståndelsen för de kristna innebar en bekräftelse på att Jesus var Messias. Det har inte framgått i läroböckerna att uppståndelsen utgör grunden till den kristna tron. Jesu uppståndelsen har, från att i historien utgjort en av de mest centrala trossatserna i kristendomen, reducerats till en detalj i läroböckerna.

10. Litteraturförteckning

10.1 Läroböcker och styrdokument

Alm, L-G., *Religionskunskap för gymnasiet kurs A*, 2:a upplagan, Natur och Kultur, 2002.

Apelros, E., Hornborg, A-C., Röcklinsberg, H., *Din tro eller min? Religionskunskap för gymnasiet Kurs 1*, 1:a upplagan., Natur och Kultur, 2006.

Berg, L., Rundblom, G., *Liv och mening – stora boken, religionskunskap för gymnasiet*, 1:a upplagan, Författarna och Aros Läromedel, 2002.

Eriksson, L., Mattson Flennegård, M., *Söka svar -Religionskunskap kurs 1 och 2*, 4:e upplagan, Liber AB, 2012.

Göth, L., Lycken Rüter, K., Wirström, V., *Religion 1 för gymnasiet*, 1:a upplagan, Natur & Kultur, 2012.

Jansson, O., Karlsson, L., *En mosaik – Religionskunskap 1*, 2:a upplagan, Bonnier Utbildning AB, 2009.

Ring, B., *Religion och sånt, religionskunskap kurs A*, 3:e upplagan, Liber AB, 2000.

Ring, B., *Religion och sammanhang, Religionskunskap kurs A B*, 2:a upplagan, Liber AB, 2001.

Rodhe, S., Nylund, B., *Religionskunskap*, 5:e upplagan, Liber AB, 2007.

Thulin, B., Elm, S., *Religion 1*, 3:e upplagan, Interskol Förlag AB, 2010.

Tidman, N-Å., Arvidsson, B., Axelsson, H., Hermansson, M., *Relief Religionskunskap A Plus*, 2:a upplagan, Gleerups Utbildning AB, 2003.

Tidman, N-Å., Wallin, K., *Livsvägar; Religionskunskap för kurs 1*, 2:a upplagan, Gleerups Utbildning AB, 2008.

samt

Skolverket, *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*, hämtat från <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2705>, 9 dec, 9:27.

10.2 Övrig litteratur

- Abrahamson M., *Efter korsfästelsen: Om tro, förnuft och Jesu uppståndelse*, Artos & Norma bokförlag, 2005.
- Allen J.E., *The Treatment of the Monotheistic Religions in World History High School Textbooks: A Comparison of Sample Editions 2001-2007*, College of Human Resources and Education at West Virginia University, 2009.
- Asheim, I., Mogstad, S.D., *Religionspedagogikk: Tolkning, undervisning, oppdragelse*, Universitetsforlaget AS, 1987.
- Athenagoras, *The Resurrection of the Dead*, (The Rev. B.P. Pratten övers.) I: Donaldson, J., Roberts, A. (ed.), *The Ante-Nicene Fathers*, Volume 2, 149-163, Hendrickson Publishers Marketing, 1994.
- Bankeström, K., Björndahl, L. S., G: dotter Engquist, S., Göth, A., Mobeck, C., Simma, B., Winander, D.S., *Livsfrågor och läromedel: En undersökning av förhållandet mellan lgy 70 och basläromedel i religionskunskap samt ett försök till konstruktiv kritik*, Rapport från tematerminen vid Teologiska institutionen, Uppsala universitet, 1985.
- Brock, R.N., Parker, R.A., *Saving Paradise: How Christianity Traded Love of This World for Crucifixion and Empire*, Beacon Press, 2008.
- Clement, *The First Epistle of Clement to the Corinthians*, (Donaldson, J., Roberts, A. övers.) I: Donaldson, J., Roberts, A. (ed.), *The Ante-Nicene Fathers*, Volume 1, 1-21, Hendrickson Publishers Marketing, 1994.
- Cloutier, D., "Yes, I use a Textbook (now)", *Teaching Theology and Religion*, Volume 12, Issue 4, 354-355, Blackwell Publishing Ltd, 2009.
- Davis, S.T., Kendall, D., O'Collins, G., *The Resurrection: An Interdisciplinary Symposium on the Resurrection of Jesus*, Published to Oxford Scholarship, Online: november 2003, (Print publication date 1998).
- Donaldson, J., Roberts, A. (ed.), *The Ante-Nicene Fathers: the Writings of the Fathers Down to A.D. 325*, 10 volumes, by A. Cleveland Coxe, Hendrickson Publishers Marketing, 1994.
- Ds 1988:22, *Skolböcker 1: Tillgång och kvalitet*, Allmänna förlaget, Läromedelsöversynen.
- Ds 1988:22, *Skolböcker 3: Den (o)möjliga läroboken*, Allmänna förlaget, Läromedelsöversynen.
- Dunn, J.D.G., *The Theology of Paul the Apostle*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1988.
- Englund, B., "Den statliga styrningen av läromedel – en historisk tillbakablick", I: *SOU*; Rapport 284, Skolverket, 2006.
- Englund, B., "Vad har vi lärt oss om läromedel? En översikt över nyare forskning", I: *SOU*; Rapport 284, Skolverket, 2006.

- Forbes, B. D., "Textbooks in the Introductory Course", *Teaching Theology and Religion*, Volume 12:3, 256-257, Blackwell Publishing Ltd, 2009.
- Garth, R., Rudge, J., Teece, G., Howarth, R. B., "How do I teach RE?", 2:a upplagan, Stanley Thornes Publishers Ltd, 1992.
- Halter, D., "Religion between covers: dilemmas of the world religions textbook; Christianity in world religions textbooks", *Religious Studies Review*, Volume 31 Number 1 & 2, 23-26, 2005.
- Hellspong, L., Ledin., P., *Vägar genom texten: Handbok i brukstextanalys*, Studentlitteratur, 1997.
- Hippolytos, *Constitutions of the Holy Apostles*, (J. Donaldson övers.) I: Donaldson, J., Roberts, A. (ed.), *The Ante-Nicene Fathers*, Volume 7, 385-509, Hendrickson Publishers Marketing, 1994.
- Härenstam, K., *Skolboks-Islam: Analys av bilden av islam i läroböcker i religionskunskap*, Vasastadens bokbinderi AB, 1993.
- Härenstam, K., *En granskning av hur religion/trosuppfattning framställs i ett urval av läroböcker: Underlagsrapport till Skolverkets rapport "I enlighet med skolans värdegrund"*, Karlstad Universitet, 2006.
- Ignatius, *Epistle to the Romans*, (Donaldson, J., Roberts, A. övers.) I: Donaldson, J., Roberts, A. (ed.), *The Ante-Nicene Fathers*, Volume 1, 73-79, Hendrickson Publishers Marketing, 1994.
- Ignatius, *Epistle to the Smyrnæans*, (Donaldson, J., Roberts, A. övers.) I: Donaldson, J., Roberts, A. (ed.), *The Ante-Nicene Fathers*, Volume 1, 86-93, Hendrickson Publishers Marketing, 1994.
- Ireneaus, *Against Heresies*, (Donaldson, J., Roberts, A. övers.) I: Donaldson, J., Roberts, A. (ed.), *The Ante-Nicene Fathers*, Volume 1, 309-568, Hendrickson Publishers Marketing, 1994.
- Johnsson Harrie, A., "Staten och läromedlen: En studie av den svenska statliga förhandsgranskningen av läromedel 1938-1991", Linköping, 2009, I; *Linköping Studies in Pedagogic Practices* No. 10; *Linköping Studies in Behavioural Science* No. 142.
- Johnstone, B.V., "Transformation Ethics: The Moral Implications of the Resurrection", I: Davis, S.T., Kendall, D., O'Collins, G., *The Resurrection: An Interdisciplinary Symposium on the Resurrection of Jesus*, Published to Oxford Scholarship, Online: november 2003, (Print publication date 1998).
- Karlsson, J., *Läroboken, styrdokumentet och orientalismen: Hur läromedel i Religionskunskap A presenterar världsreligionerna och vad det kan betyda för elevens identitetsskapande*, Examensarbete vid Göteborgs Universitet (Specialisering inom religionsvetenskap), 2007.
- Ladd, G.E., *Jag tror på Jesu Uppståndelse*, (I. & J. Jonsson övers.), Bokförlaget Libris Örebro, 1977.
- Moltmann, J., "The Presence of God's Future: The Risen Christ", *Angelic Theological Review*, Vol. 89 Issue 4, s. 577-588, 2007.

- The New Interpreter's Bible: A Commentary in Twelve Volumes*, 12 vols., Abingdon Press, 1994- 2002.
- Olingdahl, G., *Tolkning och Tillämpning, En religionsdidaktisk modell för bibelundervisning*, Normans Förlag, 1988.
- Romare, E., "Bildens betydelse i läroboken", 1989, I; Selander, S. (red.), *Studier av den pedagogiska väven (SPOV)*; Rapport 120:7, T-Tryck, 1989.
- Schüssler Fiorenza, F., "The Resurrection of Jesus and Roman Catholic Fundamental Theology", I: Davis, S.T., Kendall, D., O'Collins, G., *The Resurrection: An Interdisciplinary Symposium on the Resurrection of Jesus*, Published to Oxford Scholarshop, Online: november 2003, (Print publication date 1998).
- Selander, S., *Lärobokskunskap; Pedagogisk textanalys med exempel från läroböcker i historia 1841-1985*, Studentlitteratur, 1988.
- Selander G., Murray-Nyman, M., Radix, A., *Granskning av läromedel i religionskunskap (till Sveriges Kristna Råds arbetsgrupp för skolfrågor)*, Rapport från läromedelsgruppen, 1999.
- Selander S (red.), *Kobran, nallen och majjen: Tradition och förnyelse i svensk skola och skolforskning*, 2003. Hämtad från: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1820>, 14 dec. 18:29.
- Shuster, M., "The Preaching of the Resurrection of Christ in Augustine, Luther, Barth, and Thielicke", I: Davis, S.T., Kendall, D., O'Collins, G., *The Resurrection: An Interdisciplinary Symposium on the Resurrection of Jesus*, Published to Oxford Scholarshop, Online:november 2003, (Print publication date 1998).
- Sigurdsson, O., *Himmelska kroppar: Inkarnation, blick, kroppslighet*, Glänta produktion, 2006.
- SOU; Rapport 284, *Läromedlens roll i undervisningen: Grundskollärares val, användning och bedömning av läromedel i bild, engelska och samhällskunskap*, 2006, Skolverket.
- SOU; Rapport 285, *I enlighet med skolans värdegrund? En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*, 2006, Skolverket.
- Waghorne, J.P., "Religion between covers: dilemmas of the world religions textbook; Revisiting the question of religion in the world religions textbook", *Religious Studies Review*, Volume 31, Number 1 & 2, 3-25, 2005.
- Wall, R.W., "The Acts of the Apostles: introduction, commentary, and reflections", I: Keck, L.E. (1: st Editor), *The New Interpreter's Bible: A Commentary in Twelve Volumes*, Vol 10, 3-391, Abingdon Press, 2002.
- Wright, N.T., "The Letter To The Romans: Introduction, Commentary, and Reflections", I: Keck, L.E. (1: st Editor), *The New Interpreter's Bible: A Commentary in Twelve Volumes*, Vol 10, 395- 770, Abingdon Press, 2002.
- Wright, N.T, *The Resurrection of the Son of God*, Fortress Press, 2003.

11. Bilagor

Bilaga 1

Kunskapskraven för Religionskunskap 1

Nedan följer en synkronisering av de olika kunskapskraven för betygen E, C, och A, där de markerade orden följer systemet **Betyget E /Betyget C/Betyget A**.

Eleven kan **översiktligt/utförligt/utförligt och nyanserat** redogöra för och analysera världsreligionerna... samt **översiktligt /utförligt/utförligt och nyanserat** redogöra för deras kännetecken och uttryck historiskt, i samtiden, i Sverige och i omvärlden. I sin analys förklarar eleven **enkla/-*/komplexa** samband och drar **enkla/ välgrundande/ välgrundade och nyanserade** slutsatser om världsreligioner... i relation till individer, grupper och samhällen utifrån olika tolkningar och perspektiv. Vidare kan eleven **översiktligt/utförligt/utförligt och nyanserat** redogöra för likheter och skillnader mellan världsreligionernas människosyn och gudsuppfattningar och underbygga sina resonemang med **enkla/välgrundade/välgrundande och nyanserade** argument.

Eleven ger **några/några/flera** exempel på hur identitet kan formas i relation till religion och livsåskådning samt gör en **enkel/-/komplex** analys av denna relation i vilken eleven beskriver **enkla/-/komplexa** samband och drar **enkla/välgrundade/välgrundande och nyanserade** slutsatser.

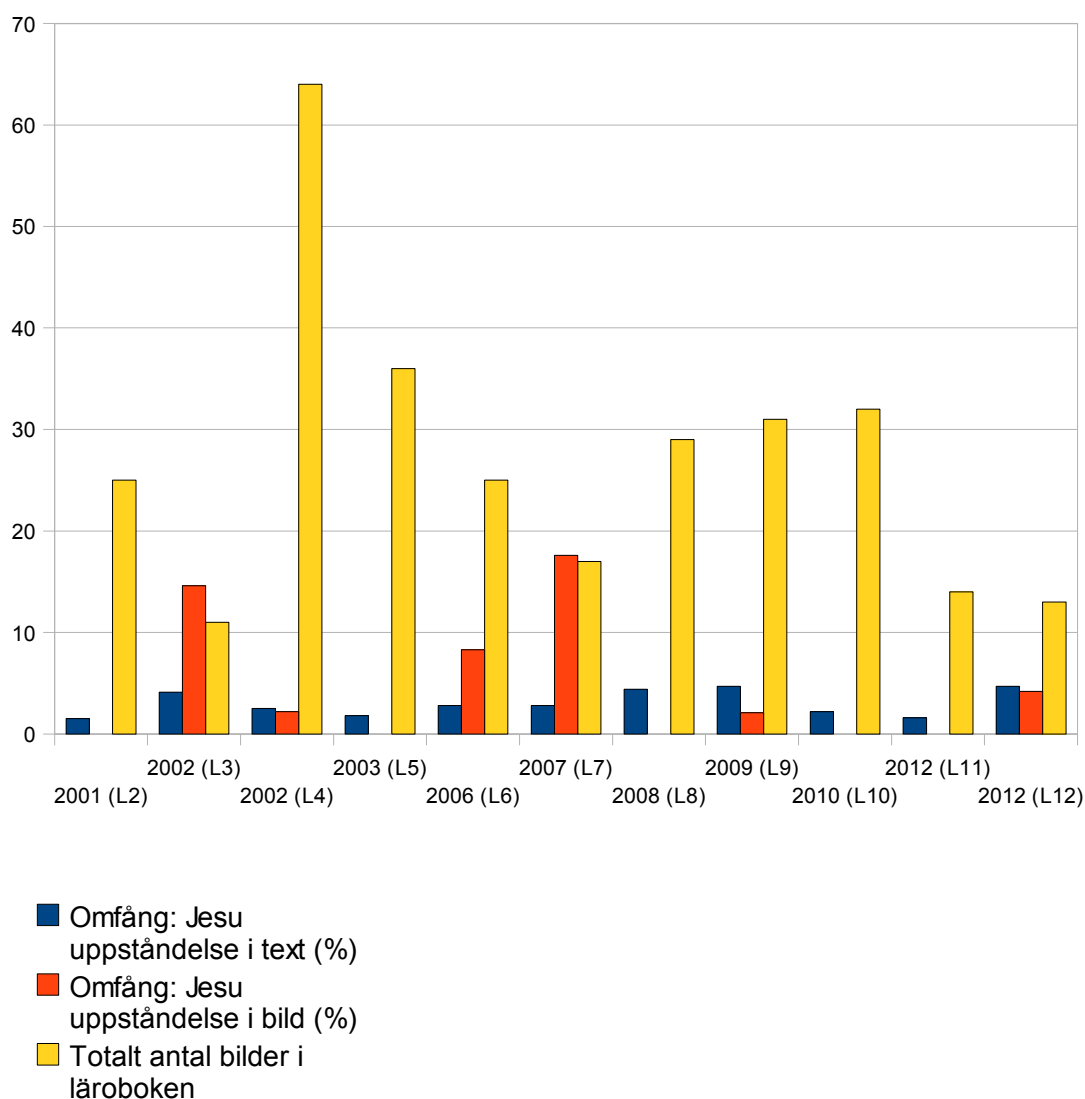
Eleven kan **översiktligt/utförligt/utförligt och nyanserat** redogöra för olika uppfattningar om relationen mellan religion och vetenskap. Dessutom kan eleven göra en **enkel/välgrundad/välgrundad och nyanserad** analys av de olika uppfattningarna.

* Adjektiv saknas för betyget C

Bilaga 2

I denna tabell är de undersökta läroböckerna uppställda i kronologisk följd. Av tabellen att döma finns ingen skönjbar kronologisk tendens i hur läromedlet är utformat med avseende på antal bilder i läroboken och text- och bildomfånget av Jesu uppståndelse.

Tabell 5 – läroböckerna ur ett kronologiskt perspektiv

Bilaga 3

Nedan tabell visar hur central uppställningen är i ett läromedel utifrån ett visst antal givna aspekter. Läroböckerna är uppställda efter antalet givna ”JA”.

Tabell 6

Uppställningen som central i läroböckerna												
Uppställningen...	L2	L1	L6	L10	L11	L3	L5	L8	L9	L12	L4	L7
...finns med i inledningen?	NEJ	NEJ	NEJ	X*	NEJ	NEJ	NEJ	JA	JA	NEJ	JA	JA
... har en egen rubrik?	NEJ	NEJ	NEJ	NEJ	NEJ	JA	NEJ	NEJ	NEJ	JA	JA	JA
...uttrycks som central?	NEJ	NEJ	NEJ	JA	JA	JA	JA	NEJ	JA	JA	JA	JA
...uttrycks som påskens höjdpunkt?	NEJ	NEJ	JA	NEJ	JA	NEJ	JA	NEJ	JA	JA	JA	JA
... finns med i en elevuppgift?	NEJ	NEJ	NEJ	NEJ	NEJ	NEJ	NEJ	JA	NEJ	JA	NEJ	NEJ
Antal ”JA”	0 /5 st		1/5 st		2/5 st				3/5 st	4/5 st		
% Omfång uppställning	1,50	1,60	2,80	2,20	1,60	4,10	1,80	4,40	4,70	4,70	2,50	2,80
* Läroboken saknar inledning												